

Мимо ОБРАДОВ

ДУХ РАДИЈА

ДБСР

www.dbsr.ro

Савез Срба у Румунији

Посебна издања
Публицистика, Есеји
Књига 15

Миодраг Мимо ОБРАДОВ
ДУХ РАДИЈА

За издавача: **Славомир Гвозденовић**

Уредник: **Љубомир Степанов**

Рецензенти: **Љубинка Перица**

Станков

Вера Крстић

Компјутерски слог: **Јадранка Николић**

Техноредактор: **Адријан Николић**

Корице: **Рамона Анита Попи**

© ССР и аутор

ISBN: 978-606-8079-16-5

Миодраг Мимо ОБРАДОВ

ДУХ РАДИЈА

**Савез Срба у Румунији
Темишвар 2011.**

**Ова се књига објављује уз финансијску
помоћ Департмана за међуетничке
односе**

**Carte realizată cu sprijinul financiar al
Departamentului pentru Relații
Interetnice**

**Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a
României**

OBRADOV, MIODRAG

**Duh radija / Miodrag Obradov. - Timișoara
: Uniunea Sârbilor din România, 2011
ISBN 978-606-8079-16-5**

78(498 Timișoara)

Свако *зашто* не мора да има и своје *зато*.
Довољно је да има *то*.

Владислав Бајац

ДБСР

www.dbsr.ro

www.dbsr.ro

ЕКО БЛУЗ

Је ли то једини сан?

Оно што јесте мора бити?

Сви, некако, тежимо нечему, некоме ко ће нам разбудити осећаје да би их затим успавао.

Као под анестезијом, ту смо а нисмо, знаци питања, без осећаја укуса и мириса, тек, можда, са мало боје...

Душа је ипак пуна.

Као да се у нама нешто буди и опролећује заједно са прљавим и згужваним улицама некадашње метрополе. Осећа се у ваздуху нека прашњава влага, исушене честице мешају се са прљавим снегом који се лењо топи још увек скривајући мртве животиње и оживљавајући јадна сећања на готово заборављену зиму.

Као глупост коју прекривају лажи.

Као декаденција коју називају прогресом или “повишеним стандардом”.

Као смеће чији смрад “прекрива” дезодоранс.

Човек се равнодушно трује и тај спори процес претвара у начин живота.

Свако мора научити да плива у том прљавом мору у којем се сливају сви отпади.

Доћи ће и лето...

Пијем кафу, на тераси, у престоници државе бакшиша. Ветар ми окреће поглед.

- Донесите и сок, молим!

(Негде из даљине, кроз загађени и прашњави ваздух, чује се песма:

“Пијем се / обожавајући црвено / кључам у ормару / Пегла шишти на леђима кошуље / Цепам дрво и пијем се / хладим док се не охладим...”)

У Букурешту 28. марта 1985.

www.dbsr.ro

ДУХ РАДИЈА

„ Ако у ривалству енергије и материје постоји само прошлост и будућност, шта ли онда представља садашњост? Одговор може бити само један: ДУХ. У том случају религија је интуиција будуће философије коју ће у животу потврдити наука.“

Живојин Павловић - Диаријум

Прва искуства са великом дрвеном кутијом, прозором на чијем је стаклу графички осликана скала са неколико линија и са бројним именима европских престоница и других градова; био је то као некакав позив на тајанствено, виртуелно путовање. На доњем делу ове чудновате справе биле су постављене дирке, беле, као од слоноваче, којима се бирала једна од обележених фреквенција (таласна дужина): АМ, ФМ, ФФМ 1, ФФМ 2, ЛМ. Бочно је велико дугме за укључивање и подешавање јачине тона и друго за претраживање радио станица. Најчудније од свега било је магично око које би при клизању игле по скали стално мењало облик и величину.

Изнад овог означеног дела, повећа површина била је прекривена платном на којем се назирало удубљење у облику круга. Звучник. Велики као људска глава. Негде на средњем делу ове фасаде стајала је у металу ливена реч: *Даугава*. То је, размишљао сам, требао бити назив апарата, јер свему што живи и живот преноси, свему што има дух, мора се дати и неко име. Негде у доњем делу, централно, била је укуцана мања метална значка са три велика слова: R-R-R (*Рига Радио Рекорд?*). Касније сам ту значку скинуо и с поносом носио на реверу сакоа школске униформе. Био је то Радио, прва справа у којој сам пронашао дух, апарат којим је наука *успела* да ухвати интуицију будуће философије. Било је то трансцендентално искуство које пружа претраживање фреквенција, када се, уз разне чудне звуке, преко Херца, Ома, Ампера, Волти, појављују људски гласови који говоре неке стране језике и Музика која допире са Југа, Севера, Истока, Запада. Вавилон. Отвара се читав свет у малој соби, лебдиш оним имагинарним таласима и замишљаш да имаш крила, да те у твом лету не могу спречити

никакве границе. А све се то догађа(ло) иза Гвоздене Завесе! Управо та непокретна „путујућа” кутија одредила је, ако не судбину, онда засигурно став оних који су њоме били опчињени. Пружала је осећај слободе. А онај ко једном осети и удахне мирис слободе неће га никада испустити из својих груди, очију и ушију. Све постаје материјално али неухватљиво и не подлеже никаквим забранама. Претраживао сам сатима по скали радиоапарата: Анкара, Атина, Београд, Букурешт, Будимпешта, Москва, Софија, Брисел, Луксембург, Париз, Лондон, Загреб, Берлин, Нови Сад... и слушао, тонуо у неку другу димензију. Заједнички језик који ми је помогао да се снађем у свим тим радио триповима била је Музика, уметност савршена, неоградива. Прострујао је тада, око 1968. године, неки универзални ветар промене, од Америке до Европе, нова култура, хипи покрет, студентске побуне, жеља за разбијањем старих табуа и отварање нових „врата перцепције“, за улазак у доба акваријуса. Без речи, без објашњења и предавања, све је то преносила путем Музике велика дрвена кутија у којој је

живео *Дух Радија*. После *златног доба рокенрола* прострујала је у то време нека нова музика која је промовисала ослобођење маште од било којих стега, неретко уз помоћ природних или хемијских опојних средстава. Када сам први пут преко радија упознао магију Џимија Хендрикса, уводни мотив са благим окидањем жица електричне гитаре у песми „Вуду Чајл“, био сам омађијан, осећао се као да је у мене ушла нека другачија, до тада непозната струја. Глава ми је била до пола увучена у удубљење звучника, дугме за појачање звука одврнуто до краја, а онда је Хендрикс ударио величанствени, чувени риф. Тада се у микрокосмосу догодио Велики Прасак. Почело је око мене да се врти и котрља, као да сам из собе излетео на улицу и испод облака почео махати зачуђеним суседима и пролазницима који су се можда питали каква је то грмљавина одозго. Први спрат или други? Од тада сам на радио таласима ловио све што је звучало другачије од онога што сам могао да чујем у окружењу, све што је имало електричну гитару, оргуље, бубњеве и гласове који су непосредно, без неких формалних

устручавања преносили најдубље емоције. Слушао сам рок, блуз, савремену електронску музику, џез. Свет је постао шаренији, пунији у доживљајима који се не могу описати јер више дирају машту него свест. Како су године пролазиле, слобода коју су преносили радио таласи полако је почела да се у реалном животу и свакодневним односима сукобљава са оним што се у окружењу, у школи, у друштву, у држави догађа. Наизглед они, које је та вибрација дотакла, били су у мањини. Са њима сам почео да делим оно што сам чуо на радију. Склапала су се пријатељства. Слушали смо исте програме, коментарисали, изграђивали укус који ће се временом можда и мењати али који ће нас, по естетском опредељењу, заувек приближити не само нама већ и онима које нисмо познавали. Израсла је нова генерација која није хтела да прихвати конформизам и индоктринацију коју је наметало тадашње друштво путем школе и политичког система. Нама је *Дух Радија* пружао много ширу и шаренију слику, а остављао толико простора за маштање... Радио Луксембург је, са својом

недељном топ листом, у наше станове уносио оно што су слушали млади у Лондону, Паризу, Берлину. Слободна Европа је систематски разоткривала лажну фасаду „свестрано развијеног социјалистичког друштва“ у Румунији. Радио Београд нам је дао Милована Илића Минимакса - мини говора, макси музике, најспектакуларнијег и најдуховитијег диск цокеја, не само за оне који су разумели шта он све прича, а причао је... Радио Нови Сад је некада имао најбољу музичку редакцију у бившој Југославији (Витомир Симурдић, Богомир Мијатовић, Анђелко Малетић...), а на адресу емисије на румунском језику *Sâmbăta pe unda medie* (чији је уредник био Коста Тоадер) стизало је из суседне земље на хиљаде писама сваке недеље. Глас Америке је пуштао добар цез. BBC World Service је освојио млади прогресивни свет авангардним музичким избором легендарног радио цокеја Џона Пила. Трећи Програм Радио Београда, који је емитовао у касне сате, опчињавао је филозофским текстовима, радиодрамама и предавањима савремених мислилаца. У том „револуционарном“ периоду, шахиста, светски велемајстор

Никола Караклајић, који је често путовао по свету, учествовао на турнирима, а волео модерну музику, Шедоузе, Битлсе, Стоунсе, предложио је руководству Радио Београда да оснује музичку емисију у којој да представи најновије плоче са Запада, за које је знао да постоји велико интересовање младих из урбаних средина. Наишао је на изванредан отпор али пошто је човек био поверљив, уз то и позната личност, шампион, упалило се зелено светло и родила се емисија *Вече уз радио*. Понедељком, од 9 до 11 увече, слушао сам пажљиво сваку најаву нове музичке нумере и бележио у свескама чији се број временом повећавао. Био је то својеврстан курс модерне популарне музике и културе, касније повезан са сличним програмима Радио Загреба и Новог Сада, који су, такође, уз критички коментар, представљали нова остварења у домену блуз, рок и џез музике у свету. Тако је радио нехотице постао својеврсна паралелна школа која је, касније, утицала и на животно опредељење. Десетогодишњи дечак опчињен *Духом* из магичне кутије успео је током времена да се полако тамо и ушуња, а

после пада режима који је ограђивао слободу изражавања, и да уђе сасвим унутар радија и оствари свој дечачки и младалачки сан.

ОДАВДЕ СЕ ПРОСТИРЕ НИГДИНА*

Најутицајнија али, упркос томе, тајанствена популарна икона своје генерације, Боб Дилен, остаје, после толиких превирања и промена које су обележиле ово време, арбитар става поп културе, највећи кантаутор, Песник Музике, Музичар Поезије.

Светлуцаво одело, мало ружа на уснама, танки брчићи, помпадур фризура, ритам рокенрола и акорди бугивугија; то је есенција Литл Ричарда.

Плави деним, акустична гитара са натписом *This machine kills fascists*, отворена платформа прашњавог камиона; то је суштина Вуди Гатрија.

Комбинација двојице представника корена рок културе и музике: црних и белих, електричних и акустичарских; то је Боб Дилен. Он је фолк песмама удахнуо став рокенрола, а рок песмама ракурси што потиче из фолк и кантри израза и прелама се кроз филтражу једног Хенк Вилијемса. Вокална изведба дугује сопственост писцима као што су Џек Кероуек и

Лери Ферлингети читајући на глас из сопствених дела. Поезија пак више дугује симболима него америчким битницима. Рембо са усном хармоником. То је срж Боб Дилена.

У кризној години 2010. он је најзад стигао и у земљу коју је, чини ми се, намеравао да помене у неком свом стиху. Он је 2. јуна први пут наступио у Румунији. После само четири дана, 6. јуна, одржао је други концерт у дуговечној каријери у Београду (први је био 1991), где сам имао задовољство да га видим као отелотворење неког сна који се, током година, путем радио таласа, провлачио као дух из отворених висећих фиока Далијеве слике.

1965. Дилен се појавио на чувеном Њупорт Фолк Фестивалу. Имао је кратку кожно јакну и Фендер Стратокастер гитару. Електричну! Били су то последњи дани владавине протест сонга и фолк музике, а он је био шампион ових жанрова одлучне ангажованости и дубоких друштвених садржаја. Када је, уз свој пратећи бенд**, засвирао бучну, електрификовану верзију песме *Maggies' Farm* и наставио у истом маниру са композицијама *Like A Rolling Stone* и

It Takes A Train To Cry, публика је то доживела као издају. *Judas!* повикао је неко. Замало да избије скандал. Публика је заборавила или није знала да су у његовом родном месту, варошици Хибинг, у Минесоти, отац и његова два брата држали радњу чији је назив био *Micka Electric*, где су продавали лампе, сатове и радио апарате... електричне. Штавише, сам Дилен је, пре него што је преузео ово име*** и постао фолк певач, док је још био гимназијалац, имао рокенрол састав: *The Golden Chords*.

Испрва је носио наочаре за сунце типа Бетмен и Робин и могао је завршити носећи кацигу за мотоциклисте са задимљеним пластичним очним штитом за коју се говори да ју је имао на глави када је доживео мистериозну несрећу која му је замало скончала живот и које се не жели сећати... Изабрао је, међутим, пар челичних оквира, које носи дуго година. То не чини да би изгледао *cool* већ због тога што има ослабљен вид. Његова дефиниција онога што означава *cool* је цез трубач Мајлс Дејвис, окренут леђима према публици, у најпотпунијем изливу инструменталног мајсторства после

чијег последњег тона напушта сцену да би се вратио само да би означио финални акорд песме. Покушао је Дилен да га опонаша али се публици није учинило да је то *cool*.

Одувек је имао нагон да остане помало скривен. Доказују то и бројни шешири које је носио током година. Качкете, кациге, црни цилиндер у вестерн филму Pat Garrett And Billy The Kid, бели, елегантан шешир у филму The Last Waltz, у којем је редитељ Мартин Скорсезе овековечио опроштајни концерт састава The Band (чија је каријера била тесно повезана за име Боба Дилена), или јармулка коју је носио када се обрео пред Зидом Плача. Обично, ако би носио шешир, био би то каубојски, као онај на омоту албума Nashville Skyline. Судећи по шапоовима са којима је покривао главу тешко је закључити какав је каубој био (можда управо неки *Alias*, попут лика који је одглумио у Пекинпоовом филму). Повезивао је на глави и разнобојне бандане и мараме, кроз уво провукао златну минђушу, асоцирао на каквог циганског принца. Једно време није у јавности показивао своју косу али се то догодило на

концерту, 1991. године, којим је обележио двоструки јубилеј: 50 година живота и три деценије успешне музичке каријере. Те исте године, на церемонијалу доделе Грени награда за целокупну активност Дилен и чланови његовог пратећег састава појавили су се са шеширима са широким ободом и отпевали посебну верзију песме *Masters Of War*. Када је музика престала Дилен је скинуо гитару са рамена и том приликом морао да, за тренутак, склони шешир са главе али га је брзо вратио на своје место, као да би хтео нешто да сакрије. Награду му је уручио Џек Николсон, који, и ако је имао шта да сакрије (почетну ћелавост), није ничим покрио главу. Дилен је покушао да започне захвалну беседу речима које му је, некада давно, упутио покојни отац, нешто је промрљао али, признао је, није успео да их се добро сети. Отац му је толико тога говорио... Касније, истог дана, учествовао је и на вечери која је тим поводом организована а на којој је повео мајку. Можда га је она посаветовала да увек чува главу, у случају да падне киша, или захлади, ил' дуне неки врућ ветар...

Сада му је 70 година и пола века уметничког деловања, а већ више од две деценије је на турнеји. Never Ending Tour - то је назив овог путујућег музичког спектакла којем као да се не назире крај...

Диленов концерт је искуство за које се слободно може рећи да је јединствено. Знао сам, пратећи током година рад уметника, да никада не отпева песму два пута на исти начин, да стално експериментирате, испробава нове могућности фразирања, изговарања стихова, контроле гласа, чак мења и штимунг песме тако да је понекад тешко да се и препозна шта изводи. То, упркос чињеници да су његове песме тако добро познате да се може помислити да су део фолклора. Многи се чуде и диве му се како може да памти све те стихове. Већ дуго година, можда управо после оног сукоба када је електрификовао свој наступ, не комуницира вербално са публиком. Све изражава музиком.

Исто је било и у Београду, у Арени, испред оних који су дошли да се поклоне живој легенди алтернативне културе, овом музичком

дизајнеру који је са својим стиховима и ставом успео да утиче на менталитет и осећајност нашег света. Публика га је топло примила. Дилен је остао некако замишљен, у свом свету, све до последњег чина, када се поклатио присутнима, а да им, сем отпеваних стихова, није упутио ниједну реч (изузев оних којима је представио чланове пратећег бенда са којима одлично сарађује имајући у виду да он уживо, практично, поновно ствара своје песме). Био је задовољан, енергично свирао дирке Хемонд оргуље, превирао преко жица електричне гитаре, а деонице које је изводио на усној хармоници публика је сваки пут пропратила снажним аплаузом док је он сићушни метални инструмент увлачио у џеп панталона са црвеном траком.

Ми смо осећали нешто чудно. Можда је то био тај магични трзај који изазива спознаја духовне надградње. Сцена, скромно али са укусом уређена, осветљена попут класичних позоришних поставки, деловала је као исечак из неког другог времена, када је група музичара обучених у бела одела, са црним кошуљама,

белим краватама и црним шеширима, свирала уживо преко радија. Као да смо сви били унутар једног великог радио апарата. *Theme Time Radio*****. Слојеви и слојеви музичких жанрова, разних утицаја, од блуза, госпела, рокенрола до протест сонга, кантрија, џајва, свинга и рокабилија, до балада (*Forgetful Heart*), текс-мекса (*Beyond Here Lies Nothing*) или хеви блуз рифовања (у стилу састава *The Rolling Stones*, дабоме, у песми *Like A Rolling Stone*), преливали су се над нама и у нама са сваком новом интерпретацијом, понекад чак и унутар једне те исте композиције, као да си се, одједном, нашао у Њу Орлинсу и са свих страна наслушао музике, а све је то било овенчано изведбом, на бис, фамозне *Blowin' In The Wind*, веома ретко отпеване уживо, а којом је, можда, хтео да на својствен начин захвали присутнима за добре вибрације које смо сви, са оне или ове стране рефлектора, осетили током 110 минута одлепршалих као тренутак вечности са којим нас је обогатио Боб Дилен. На глави је носио леп бели шешир.

Пошто је концерт завршен, осећај је био

стран; као да сам ноћ провео у пустињи, седећи уз огањ са пророком, налик на оне у Старом Завету, који ми је својим бехетавим гласом предочио нове димензије егзистенције. Нисам добро разумевао његове нејасно изговорене речи али сам мисли проницао осећањима. Било је сугестивно и интимно, осећао сам као да сам изабран, делић језгра овог баналног света: расветљени неверник.

То није био *сан који ноћу сањаш сам*. *****

* *beyond here lies nothing*, стих изгнаног римског песника Овидија који је Боб Дилен преузео у наслову уводне песме албума *Together Through This* (2009.)

** у питању је састав чије је име управо *The Band*

*** право име му је Роберт Цимерман; Дилен је име преузео од ирског песника Дилена Томаса

**** *Theme Time Radio with your host Bob Dylan*, назив је тематских, васпитних радио емисија које је Дилен остварио током неколико година (од маја 2006. до априла 2009) за *XM Radio* сателитски програм

***** наслов песме београдског састава *Blockout*

КОЕН*

*Кажњен сам када не радим на овој песми
или када покушавам да пронађем нешто
Ја сам један од робова
Ви сте службеници
Зато ја мрзим ваш рад ***

У детињству сам слушао од старијих људи, поготово на селу, где су се, предвече, на клупи испред куће, преливале приче, садржајније, често занимљивије од тадашњих али и од садашњих тв програма: *ратне приче*. У Дивићу је неко тако сликовито глаголио како су сељаци напуштали огњишта, са воловима, козама, овцама и скривали се по шумама, иза брега, када су се Немци повлачили Дунавом са Источног фронта и, пловећи, топовима гађали све живо, поготово Базјаш, који је тада био стратешки циљ, са железницом и луком... У Великом Семиклушу а и у Златици препривавала су се не тако давна али још увек горка, онако „на пола уста“ изречена, сећања о депортацији и присилној колективизацији. Сада

нека друга генерација слично доживљава исечке из живота у времену „процвата“ комунизма, дуготрајно и мукотрпно чекање у редовима за неопходне намирнице, забране, притезања, неописива радост када је неко од укућана дошао са паклом путера, чоколадом, а о бананама и поморанцама да и не помињем, кафа као луксуз, а када би се негде нашла група слободомислећих грађана, писаца, музичара, уметника, боема, међу њима је сигурно био бар један доушник који би поднео писмено извештај о свему и свачему (неки су се тако описменили, па чак постали писци).

„Осећам потребу да некоме захвалим за ових ненаданих седамнаест година. Онако дубиозних, било каквих, али седамнаест година слободе”. Ово признање некада забрањеног и прогоњеног темишварског писца и књижевног критичара Ливиуса Чокарлије, поводом позног јубилеја, прочитао сам у броју од 12. септембра 2007. часописа *România literară/ Књижевна Румунија*. Не знам да ли је последњих 20 година иједан румунски писац на папир ставио тако тачну, луцидну и уједно патетичну мисао,

вредну пажње свих интелектуалаца, па чак и политичара – левичара и десничара подједнако.

Луцидне, сажете, готово зен-будистичке су и идеје садржане у стиховима барда Леонарда Коена за кога су раних седамдесетих година прошлог века иронично тврдили да кроз своје песме сублимино рекламира жилет за потенцијалне самоубице. Један од музичких догађаја последњих година у Румунији био је управо дваипо сатни концерт овог канадског кантаутора који се одиграо у простору Римске Арене у Букурешту 2008. године, управо на његов рођендан, те су му организатори, пред излазак на бину, поклонили рођенданску тарту са 74 свећица. Претходно је најтиражнији дневни лист у земљи *Jurnalul național/ Национални журнал*, уз један од својих бројева, поклатио читаоцима компакт диск са највећим хитовима Леонарда Коена.

Било је и прошло време када смо се окупљали у изнајмљеним просторијама, у сутерену и слушали песме Коена, покушавајући да проникнемо у значење оних, по начину изговарања и певања тако тешких и дубоких

речи али нас је, пре било каквог умовања, опчињавала атмосфера, стање којим је музика тако снажно зрачила из обичног, технички скромног грамофона на којем се вртела плоча. Одбијали смо тада као сумануту чак и наду да ћемо икада читати његове књиге на румунском језику а ни у сну нам се није чинило могућим да присуствујемо бар једном концерту Леонарда Коена, да уметника непосредно *доживимо*. То ће се ипак догодити. Појавиће се на овдашњој публицистичој сцени чак и књига *о њему*, коју је написао Мирча Михајеш, и сада можемо слободно уживати прелиставајући странице романа *Омиљена игра* (1961) и *Дивни губитници* (1966), сва је три издања објавио Полиром, који су Коену донели светску славу и звање председника Удружења писаца Канаде пре него што је пропевао и објавио свој први албум *The Songs Of Leonard Cohen/ Песме Леонарда Коена*, 1967. године, а до чијег је објављивања, упркос књижевним признањима, дословно гладовао. Додуше никада сам, јер је увек уз себе имао лепу жену, било да јој је име Сузан, Маријен или... *Птица на жици*. У стихо-

вима ових песама, од којих су неки претходно објављени и у његовим збиркама поезије, он је огољеним речником, без претенциозних израза и фраза, истраживао основна људска (о)сећања: љубав, припадност, солидарност, самоћу, немир, одступање од навика свакидашњице. Управо је такав пут и сличне ставове заузела музичка рок сцена с краја шездестетих година прошлог века, период који је обележио Фестивал у Вудстоку, где се окупило преко пола милиона младих људи да би уживали у природи, љубави, солидарности и музици. Његова је музика постала једним од симбола оваквог опредељења, поготово после импресивног наступа на сцени фестивала.

Утопио сам себе у будућу ноћ

као дугоруки воскар

Вратио сам се превише гадљив за љубав

*Бескористан као што изгледам у свом огртачу
похлепе*

Имаћу нерођену жену

тек када будем одштампан

Коен је упркос стеченој слави успео да остане јединствен и оригиналан по томе што, иако је очински прихватио и подржао хипи утопију, није у њу веровао; његове песме, за разлику од већине естетски и социјално запажених креација рок и хипи поезије, биле су „ближе самотничкој медитацији, иронији упереној ка индивидуалној самосвести, сумњама и недоумицама јединке коју естаблишмент још није прогутао“ (Милан Влајчић у есеју „Песник Леонард Коен“, уз збирку „Снага робова“, БИГЗ, 1981)

Почео сам полако да сакупљам плоче лебдећег Канађанина, а није било лако доћи до тих, за оно време и овде, правих бисера (како по вредности тако и по реткости), јер неколицина оних који су успели некако да набаве бар један од његових албума нису се олако дали убедити да од плоче одустану. Прву сам његову књигу прочитао на српском језику: била је то збирка поезије „Снага робова“ (у оригиналу *The Energy Of Slaves*, из 1973), коју је превео и објавио београдски писац и издавач, тада колумниста у музичким часописима *Дубокс* и *Rock*, Влади-

слав Бајац. Стихови су били као зраци светлости који продиру у нашу, иза завесе, сиву стварност, али натопљени неком опором горчином којом као да зраче огољене лобање бораца давно изгнулих за неке пропале идеале. Најзад, 2008, у београдској Арени, коју су испунили људи који делују некако атипично у оваквом простору, а које би пре очекивао да видиш на неком конгресу лекара или филозофа, елегантни, начитани, са богатим животним искуством и подоста година (реткост је било опазити некога са испод 40 година старости!), у тачно заказано време, без иједног минута кашњења, на позорницу је ушетао лаким кораком и ведрим изразом лица стари али још увек добродрежни центлемен способан да освоји душе и срца оних који су прихватили овај позни састанак.

Прострујао је двораном чудан осећај, као да су се емоције материјализовале и тако је било све до краја, до расанка којег смо сви били свесни а као да га није нико хтео прихватити. Три пута је излазио на бис, вадио шешир на посебан начин и клањао се публици не тек

онако по бонтону већ изражавајући дубоко поштовање, чак љубав. Спустио се и на колена... тражећи опроштење (!?) указавши нам да требамо свакоме опростити па и себи самима. Био је то Леонард Коен, не онај са плоча и из књига већ жива, одуховљена снага свих робова овога света од вајкада и сада, снага љубави и бесмртности душе.

*Покушао сам да спавам
али када сам могао да застим
учио сам да пишем
што би могао да чита
у ноћима као што је ова
човек као што сам ја*

* коен/ соен (на хебрејском језику) - *мудрац*

** стихове Леонарда Коена из збирке *Снага робова*
(БИГЗ, 1981) превео Владислав Бајац

ИМА ЛИ ЈОШ НЕКОГА ТАМО?*

Подсећање на не тако давну прошлост оживљава ми и оно стање једа и патње што је наша ситуација била толико различита од оне у којој је живео српски народ у бившој Југославији. Ми смо овде били буквално изоловани од света, а што је за нас било најболније, и од матице. Није било дозвољено путовати ван граница комунистичке државе а информације које су пристизале са *трулог запада* биле су строго цензурисане, није било слободне штампе, радија и телевизије.

У првој половини осамдесетих година прошлог века десило се нешто чудно. Градска омладина почела је да се буди, све мање да прихвата индоктринацију, све мање да глуми одобравање друштвеног реда који је наметао режим.

Знам да је мени изузетно упечатљиво деловао концерт – у ствари серија од три наступа током два дана – који је у Букурешту одржао 1981. године ирски састав *The Boomtown Rats*. На једном од ова три наступа – чини ми се да је то било на последњем – вокални солиста и лидер бенда Боб Гелдоф, касније истакнути

активиста за људска права и помоћ афричким народима, организатор чувеног хуманитарног концерта Live Aid, 1985, у Лондону и Филаделфији, исмејао је милиционере који су демонстративно заузели простор између сцене и првих редова публике, а једном од њих је дохватио качкет и затим шутирао као прави фудбалски ас. Знајући како све може наш грађанин да настрада ако уради нешто слично, мало сам се забринуо па сам заједно са неколико пријатеља сачекао музичаре на изласку из дворане. Срећом било је све у реду, милиција није хтела да се због тога дигне прашина те су ми Гелдоф и дружина при изласку ставили потписе на омот албума Френка Запе (њихову сам плочу касније набавио из Београда, пошто ју је дискографска кућа ПГП РТС објавила као оригинално, у то време, јединствено у свету компилацијско издање под насловом *The Best Of The Boomtown Rats*).

Почетком осамдесетих појавили су се центри у којима су се и само тамо преко видео апарата могли гледати западни и амерички филмови иначе, по критеријумима тадашње етике, у служби «стварања новог човека», неподобни за

приказивање у биоскопским дворанама јер је у њима било доста насиља и еротике као и примера западног благостања и, што је најгоре, слободе. У Јашу се то одвијало у мањим дворанама Филхармоније и Националног театра од јутра до мрака, у Темишвару је то било у Дому омладине, једном недељно, у Букурешту у некој забаченој просторији Опере, а доста је оваквих окупљања синефила организовано – не без извесног ризика – у приватним становима и кућама. Но за нас (у градовима у којима су бделе очи и уши дежурних идеолога и чувара морала и етике) било је готово шокантно то да је у мањим местима све то функционисало званично у домовима синдиката, културним центрима или чак у седишту месне општине. Изгледа да је тадашњи комунистички режим пронашао добар начин да заради пиратирањем америчке филмске продукције. Филмови, који су били гарант добре посећености, приказивани су без поштовања ауторских права и обезбеђивали су значајан доток средстава локалним буџетима. Нови генерацијски идол постао је Брус Ли, а касније је засијао Рамбо. У дворанама и просторијама где су се видео-плејери усијавали од

толике употребе, било је доста врпољења, гласног ентузијазма, усклика, понекад и негодовања. «Превод, молимо, превод!». Филмове је обично преводио власник апарата или видео касета који је себи понекад дозвољавао мали предах... Тако су многи научили основне појмове енглеског језика: *fuck you, man! kiss my ass! you're full of shit! dirty bastard* или *son of a bitch*.

У Темишвару, у Дому омладине, када смо у оквиру Клуба ПМ 6, организовали пројекцију филма *The Wall – Zud*, редитеља Алена Паркера, на основу приче и музике састава Pink Floyd, створила се таква гужва да је дошло до пуцања стакла на улазним вратима, што је привукло пажњу дежурних чувара реда. Пројекција је протекла без инцидената, неколико хиљада људи је зурило у три ТВ пријемника који су висили, окачени о таван дворане, нешто су можда и видели, нешто чули, а не знам у којој је мери све било и разумљиво, но био је то *Zud, The Wall, Pink Floyd!* Уз то, главну је улогу у филму играо Боб Гелдоф! Активиста идеолошког бироа и вероватно члан државне безбедности који је одговарао за културу затражили су транскрипт филма. Даље се није

ништа догодило али нисмо смели да поновимо пројекцију упркос огромном интересовању.

Увереност у моћ васпитања и продорност културе која је тада владала сада је одједном потпуно ишчезла. Радије ћемо у Италију или Шпанију да беремо јужно воће, у Аустрију и Немачку да бринемо старе особе, него да учимо и студирамо. Прија нам медиокритет и неодговорност у вези са нашом европском, или било каквом, сутрашњицом. Искварио се такмичарски дух и сада се само смешимо и тупо зуримо према школама и универзитетима, укочени пратимо talk show програме на малом екрану, листамо незаинтересовано дневну штампу коју све више преплављује олигофрени монденитет... Да ли ћемо се као некада гледаоци пиратских копија страних филмова приказиваних у институцијама режима побунити и затражити превод или ћемо научити страни језик да бисмо разумели више или ћемо се бар, као јунак филма *The Wall*, којег је глумио бунтовни Боб Гелдоф, упитати: *Is there anybody out there?*

Је ли има још некога тамо?

* наслов песме састава Pink Floyd са албума *The Wall* (1981)

ЦРЊАНСКИ И ОКОЛО ЊЕГА

Велики српски и европски писац, за живота изгнан из корпуса српског народа, али за навек један од врхова књижевног израза истог, Милош Црњански био је интелектуалац опредељен за фашизам (национал социјализам), о чему се веома ретко помиње. Уметник-симпатизер фашизма је заговорник изузетности: његов интимни сан је сан о поистовећивању са Ничеовим *Übermensch*-ом. А изузетност се кажњава. Полазећи од Милоша Црњанског, Темишварца у свом најважнијем, формативном периоду, који је после 1990. године темељито превођен и објављиван у Румунији (један од најзначајнијих оваквих подухвата је тротомно издање темишварске едитуре Брумар, у комплету који обухвата књиге *Стражилово*, *Лирика Итаке* и *Дневник о Чарнојевићу*, који дугујемо писцу и преводиоцу Јовану Радину Пејанову), па до савременика Миодрага Павловића и Јована Зивлака, чије су збирке песама прострујале новим животним током на румунском језику, дато нам је да откријемо још једну велику - бар по усменој заоставштини и утицају - личност културе овог централноевропског региона са балканским

жилама куцавицама. Белу Хамваша. Да, то је тај чудак што је у Сентандреји, коју сада духовно чува наш пастир владика Лукијан, обрађивао једну башту и, где је, у другој башти, сада почивши. Живећи у времену када је ове крајеве обузео друштвено политички промашај познат под називом комунистички поредак - рођен 1897. преминуо 1968. - он је био као какав краљ који се међу народом кретао прерушен у одећи обичног радника и гурао колица са малтером по градилиштима дуж Тисе, а у суштини једини који би и у Европи нашег доба умео да разговара са Будом, Лао Цеом, Шекспиром, можда Гурцијевим и многим другима на њиховим матерњим језицима, као што би, улазећи у транс, ирски бард и кантаутор Ван Морисон, лавовски рикао: *“Got to go back, got to go back, got to go back...”* / “Морам се вратити, морам се вратити, морам се вратити...”, мислећи, при том, на идеализовану слику митског Албиона и на поезију Цона Дона. А враћа нас Бела Хамваш, наш савременик, у 20. век, који је попут каквог древног мудраца био представљен као библиотекар, обичан чиновник; бивао је избациван из књига чак и после смрти, а док је живео, и са разноразних службовања и посло-

ва. У наметнутој строгој анонимности Бела Хамваш је живео у безименој слави, ако би то требало нешто да значи. Њему то сигурно није ништа значило. Тај баштован, енолог, мајстор светиње живота, присно је познавао Бога, жену, вино, цвеће, воће, птице, радост стварања и изговарања; он сам био је седам мудраца, учитељ живота, теолог. Није био луд а бивао је бескрајно ведар. То му још увек не опраштају. Обичан човек који није заборавио да су људи божанског порекла, а који је, вероватно, знао и то, што је касније амерички аутор Hubert Selby Јг. формулисао, да је „Бог антропоморфични надимак човека“. Размишљајући тако о Црњанском, Јоци Пејанову, Павловићу, Зивлаку, Хамвашу и Владици Лукијану, враћамо се, у ствари, нама самима, ономе што јесмо а нисмо, ономе што *гарави* Бане, у свом рефрену који тежи да постане народна крилатица - *Ко те има тај те нема...*, тако добро описује као сазвежђе продуховљене ништавности. Ако *живот је леп а срећу чине ствари мале*, онда се можемо слободно препустити слаткасто горком укусу кафе у којем можемо пронаћи *обрисе давне* и дивити се, рецимо, овом стиху Миодрага Павловића: *Осетите/ свет је постао лакши/ за један људски мозак.*

ОВАЈ ПУТ

Снимао сам са ТВ екипом обичај који се, међу Србима у Румунији, практикује по селима Дунавске Клисуре и у граду Нова Молдава, где су га преузели и Румуни. Фашанке, иначе пагански обичај под маскама који се одржава на покладе, у Банат су пренели немачки и бо-хемски (чешки) колонисти. Покладе означавају испраћај хладног, умртвљеног годишњег доба - зиме и дочек новог циклуса - пролећа. Мештани стављају маске које су сами израдили или, у новије време, камуфлаже које су купили од трговаца кинеском робом или на вашару, излазе на улицу и образују шарену и бучну поворку која прати *младенце*. Фашанке трају неколико дана, током Тодорове недеље; почињу свадбом и завршавају сахраном. Искусио сам, током снимања, помало чудан осећај који ми је пружио тај пут, то пешачење од око 15 километара уз веселу поворку: са једне стране велика река Дунав, са друге брежуљци начичкани воћкама и виноградима. Пут вијугав, из једног села у друго, а поворка све бројнија, веселија и раздрагана.

Пут као идеја, концепт или као метафора, је опште место. Пут као иницијација. Писало се много на ту тему, снимљено је безброј филмова под жанровском ознаком *road movies*. Памтимо и једно ремек дело као што је *Сталкер* Андреја Тарковског. Приметио сам, у породици али и међу пријатељима и познаницима, да је за велики број људи важније од самог путовања припремање за одлазак на пут. Прелиминарна напетост је дубља и присутнија од самог чина и, чини се да многим пружа и више од стања које се доживљава када се достигне циљ. Као и Форесту Гампу (јунак истоименог америчког филма - *Forrest Gump*), неким је важније да просто трче, а крајњи циљ им током трке измиче, постаје неважан.

Када се креће на годишњи одмор најлепше је, пошто се обаве не тако пријатни послови око припреме и паковања пртљага, када се увалиш у седиште аутомобила, авиона, воза или аутобуса и... одеш. Шта ли је лепше него бити вечити путник, пратити све што се око тебе креће као на каквој филмској траци али у три димензије? Панорама није само приказ, о којем

родитељи, наставници или водичи говоре деци поводом њихових првих екскурзија, већ и све оно што се преплиће у мислима, комбинација онога што видиш и онога о чему размишљаш и замишљаш као неки непоправљив утописта. Путник се увек нечему нада, нешто замишља, без обзира да ли је себи поставио конкретан, материјални циљ или је изабрао да прође кроз какав процес иницијације. Сетим се на мах Александра Мандића и његових *пешачења* Европом, Зука Џумхура и његових неодољивих *ходољубља* или пак Џека Кероуака и његовог одредничког, по извесну генерацију - *The Beat Generation*, романа *На путу* (*Jack Kerouac - On The Road*).

Најлепше је када путујеш препустити се ритму којим се смењују призори, долине и брежуљци, облаци, облици, боје, чак и неугледне зграде које углавном сачињавају овдашњи рурални и урбани пејзаж, кичасте форме, лош укус, залутале животиње па и људи. Ипак се ништа са тиме не може поредити сем, можда, блажено љуљање које ти даје осећај бескрајног пута комбинованог са бојом лета и... летом. А

лет је већ божанствени осећај, друга димезија.

Категорије вечитих путника или номада који се не могу скрасити на једном месту преклапају се са наведеном утопијом. Видети свет а не додиривати га, чувајући га некако нетакнутим, као сопствене представе о свему доживљеном на том путу пријатно је али и прелепо да би дуже трајало и постало опипљива стварност. Пут, без краја, *пут од балона* (као онај који одређује наслов најсложеније музичке композиције састава *Смак*), води на мисао о бесмртности, понирање у самог себе без неког јасно одређеног циља и без мучних и мученичких интеракција са другима. А када се вратиш у стварност (и у старост), све оно што те окружује поприма сопствене, нормалне и некако од самог почетка познате размере.

Сваки пут има свој крај па и онај повратни.

Још овај пут (наслов песме групе *Лабораторија звука*).

А шта ће бити *други пут*?

СВИРКА НА ПЛАНИНИ

Оно што је некада у већим градовима - било да је то Букурешт, Јаш, Клуж или Темишвар - оцењено као нереални покушај, лична амбиција, превелик залогај, чак фантазија, претворило се, од 1996. године наовамо, у културну традицију. Догодило се то у скромном селу, којем је почетком деведесетих година претило гашење и нестајање, јер су га - услед инстaurације демократског поретка и отварања граница - староседеоци Пемци, преци некадашњих колониста из Бохемије (историјске регије на граници Немачке и Чешке), напустили и отишли у Немачку. То је међународни цез фестивал који се сваке године средином јула организује у банатском планинском насељу Гарана. На почетку то беше поновни сусрет пријатеља музичара који су некада анимирали цез сцену у Темишвару, а који су седамдесетих година прошлог века напустили земљу јер је слобода изражавања - чак и путем музике - била све теже остварива. Окупили су се у кући на раскршћу у чијем је дворишту импровизована

сцена, искотрљали балване уместо клупа за пријатеље-гледаоце и започели сешн свирку која је - уз природне прекиде - трајала три дана и три ноћи. Било је тако угодно да је морало да се понови следеће, па онда наредне године, а пријатељи су то пренели другим пријатељима и познаницима те су и они почели долазити сваке године у све већем броју, тако да су кућа на раскршћу и двориште постали претесни. Фестивал је премештен на оближњу пољану, коју су некадашњи становници села звали Волфсберг, подигнута је права бина, измештени су већи балвани, позвани све познатији музичари светске сцене - од Жана Лика Понтија, Мајка Стерна и Трилока Гуртуа до Стенлија Џордана, Јана Гарбарека, Нилса Петера Молваера и Чарлса Лојда – и окупљање је прерасло у најпознатију и најпрестижнију овакву манифестацију у Румунији. Тако се 2009. године, између 17. и 19. јула у Гарани, удаљеној око 150 километара од Темишвара, недалеко од Решице, први пут окупило преко 10.000 љубитеља цеза и планине, пратећи наступе и уживајући у музицирању великих мајстора савре-

меног цеза, што је фестивал уврстило међу најзначајније културне манифестације у Румунији. Ту су наступили Терје Рипдал, Хелге Лиен Трио, Џон Аберкромби, Тригон, Бега Блуз Бенд, Андреј Јагодински, Ник Брач Ронин, Улрих Дрехслер Форчјун Кукис, Лежек Мођер, и Ајвинд Арсет. Упркос успеху код публике и квалитету програма, главни организатор, Задужбина ЦезБанат, сваке се године жали како локалне и жупанијске власти не излазе у сусрет, као да не желе видети услугу коју им чини тиме што, посредством фестивала који привлачи хиљаде људи, промовише туристички потенцијал овог поднебља. Нешто се, међутим, ипак померило са мртве тачке, када су у питању државне власти. Недељу дана пре одржавања фестивала 2009, ово је подручје посетио министар за развој и државне инвестиције и том приликом дао зелено светло за почетак радова на оправци неких деоница пута. Планина Семеник и околина старе су али још увек недовољно познате и искоришћене, а због нехаја власти, и запуштене туристичке дестинације. Има ту хотела, кућица, стаза за скијање, језера. Клима

је повољна, природа предивна. Ту се 2010, међу љубитељима музике и планине и цезерима, ускомешала и госпођа министарка туризма, примљена и испраћена, (не) зна се због чега, звиждуцима публике која је до тада мирно уживала у музицирању господина Аберкромбија, једног од најцењенијих цез гитариста садашњице. Од пре три године, упоредо са Међународним цез фестивалом у Гарани, у оближњем селу Бребу Ноу, организује се и Фестивал ране музике, додатак истоимене манифестације која је од 2007. године обогатила календар музичких садржаја у Темишвару, а чија је звезда у прве две едиције био београдски ансамбл Ренесанс. У акустички занимљивом простору месне католичке цркве коју је испунила знатижељна публика, светлуцале су, обасјане сунчевим зрацима што су продирали кроз витраже, средњеveковне слике и преливали се звуци барокног ансамбла Ла Фолиа из Темишвара, чији је лидер уметнички организатор и покретачка снага дешавања, а ту су наступали и гости из Норвешке, Јапана, Белгије...

Ако су се, првих година одржавања ове музичке смотре, на планину пењали пријатељи, познаници, љубитељи планинарења и музике из окружења, касније је све то попримило неочекиване димезије и сада је највећи проблем постао смештај посетилаца. Никли су пансионци, мале планинске кућице су проширене да би могле да пруже преноћиште не само власницима већ и другим гостима, а цез фестивал је ушао у ред манифестација које су укњижене у званични списак Међународне цез федерације.

Ова је сторија некако налик на ону са грудвицом снега која се, котрљајући се низбрдо, претворила у лавину, само што је - у овом случају - котрљање било... узбрдо!

А све је то почело скромно, од спонтане пријатељске свирке и велике љубави према музици.

www.dbsr.ro

АМБАСАДОРИ

Један од често употребљаваних новинарских, публицистичких, па и политичких труизама звучи отприлике овако: *Наш најбољи амбасадор* (или *наш прави амбасадор*) у свету је... и овде следи, зависно од случаја, фудбал, гимнастика, тенис, чевапчићи, сарме, сибирски овчији сир, Дракула, играчи Калушери, шљивова ракија, Воронецовско плаво, певачи на Евровизији и, најзад, негде при крају листе, култура. Први је пут тај израз употребљен у Америци где је 1956. године, узевши у обзир растућу популарност цез музике, цранчки конгресмен из Њу Јорка Адам Клејтон Пауел, реализовао идеју организовања прекоокеанске цез турнеје под спонзорством Стејт Дипартмента, с циљем подизања угледа и популарности Сједињених Америчких Држава у свету. Част да буде први путник припала је оркестру Дизија Гилеспија. Новинари су цез музику потом назвали „најбољим америчким амбасадором“ или „најбољим америчким извозним артиклом“ (из књиге „Век цеза“ аутора Милоша Крстића).

Могли би се заклети да не постоји, није га ни било, нити ће га икада бити, програма у којем телевизијски репортер или извештач говори о турнеји или гостовању једног румунског културно уметничког колектива на некој међународној манифестацији а да се у њиховом коментару не појави и ова посустала али увек „добродошла” метафора - не било како, већ изговорена патетичним тоном (уколико је гостовање било сочније - у гастрономском погледу - утолико је тон патетичнији). Али као било који други клише и овај мора поћи од једне изражене стварности која је некада била на свом месту: стварно успешне особе или неки изузетно квалитетни производ могу, међу „странцима“ боље представљати једну државу или народ него неко дипломатско представништво које опслужују функционери без неке више духовне, а понекад, и материјалне опремљености. Видети сопственим очима, изблиза, „уживо“, чути, омирисати, окусити, опипати изузетне ствари и особе, које, и ако немају ништа заједничког са твојим традицијама и обичајима, постају ти, макар и за кратко време,

блиске и драге, доприносећи оном осећају да је човек исти без обзира на који се језик изражава, то је искуство које умногоме превазилази, исто као и уједињавајућа и моћ солидарности, било коју амбасаду са свим њеним акредитивима.

Приликом турнеје коју је румунско позориште Михај Еминеску из града Ботошања обавило у Турској, где је учествовало на Фестивалу Црног Мора у граду Трабзону, новинарка која се придружила глумачком колективу је у свом извештају описала перипетије које су чланови дружине доживели на путу, почевши од царинске контроле пртљага па до готово забране преласка границе без оверења које да садржи потпис Михаја Еминескуа. *Па зар није он власник театарске компаније? Ево, види, тако вам пише на аутобусу! Ааа, то је национални песник Румуније од пре неких 150 година. Реците тако, јасно и гласно!* Помало уз помоћ енглеског језика, помало пантомимом, ствари су се разјасниле. Иначе у Трабзону - старо име Трапезунт, византијско царство Требизонда - ако желиш причати са мештанима, поготово на трговачке теме, најбољи је руски

језик. Црно Море није већ одавно онај клише који су историчари употребљавали - „турско језеро“ - па ако се Европа, мрштећи се, зауставља испред Високе Капије Истока, Азија је спремна да је гостопримљиво дочека.

Углавном су новинари или писци позвани у иностраним турнејама позоришних дружина да би што сликовитије описали велики успех подухвата и спектакуларне аспекте са гостовања, што многи и чине, упркос томе што се „тамо далеко“ није ништа значајно догодило, тек можда пристојан аплауз и једно учтиво „хвала на учешћу“. Срећна је прилика када не бива тако већ када на крају представе публика дуго аплаудира и кличе као на стадиону славећи победу домаћег тима. Реално проценивши били су то само *амбасадори добре воље*.

ТОП ЛИСТА

Обично у периоду преласка из једне године у другу објављују се биланси, годишњи прегледи и синтезе, разно-разне топ листе и листице, а међу овима пронашао сам нешто што би вам се можда учинило занимљивим. У питању је топ листа румунских опсесија. Чиме је све и у којој мери опседнут овај народ, сазнали смо претражујући по једном специјализованом сајту са којег су информације преузеле и, уз сопствене коментаре и додатке, објавиле и неке овдашње новине. На првом је месту „*кров над главом*“, што би се рекло, потреба да се човек одомаћи, има свој стан или кућу, па да онда може мирне душе да води рачуна о свим осталим стварима. На другој позицији је *телевизија* и, неизоставно, ТВ пријемник у свакој просторији, укључујући и купатило, по могућности, последњи „крик“ технике и што већи екран. На трећем месту је *Паоло Коело*. „Зар нисте читали Коелја? Па немате никакву будућност!“ - „Читао сам Достојевског, Толстоја, Андрића, Пекића, Салинџера, Марина Преду, Никиту

Станескуа...“ - „Бадава вам све то. Читајте Коеља!“. На позицији број четири овог куриозума у виду топ листе је *фејсбук*, али то је већ опсесија, која је, уз неизбежни мобилни телефон, попримила светске размере. Следи опет нешто што улази у глобалистички опсег општег интересовања, а то су *женске груди*. Готово сви продуценти, уредници, директори медијских кућа и разних фирми, опседнути су идејом да велике груди обезбеђују велики рејтинг односно тираж. На шестом месту опседнутости код Румуна налази се, веровали или не, *хајдучија*. После две боце вина или неколико деци жестоког пића на свадбама или веселима скоро сваки Румун постаје хајдук, украде младу, тражи паре да би је ослободио, или предузима било шта друго но да то обавезно буде скандалозно... Није могуће да са овакве топ листе изостане *аутомобил*. Румунија, наводно, има једно од најдинамичнијих ауто-тржишта. Нашим улицама и лошим друмовима возимо кола која није видео ни Париз ни Лондон! Опседнутост *месом* у *замрзивачу* заузима осму позицију на овој топ листи. Иако већ 20 година нестацица меса није више на

дневном реду и оно се може слободно куповати у продавницама широм земље, па чак и у четири сата ујутро, Румуни и даље пуне фриз солидним залихама. „Да буде! Никад се не зна“. Ту је и *мобилни телефон*, тек на деветом месту. Лично мислим да је то нереално и да би мобилни морао бити негде при врху ове листе. Једва да знам некога ко има само један, а мали је и број оних који користе два апарата, понекад истовремено! Неретко се може видети како у кафани, гост док наручује пиће вади из џепова или ташне по два-три телефона. Права је мистерија како неко ко зарађује 250 еура месечно може да приушти себи мобилни који кошта 500 еура. На десетом месту листе опседнутости Румуна нашао се један, овде типичан, *став*: „Ако онај то не ради зашто бих ја радио!?“. На то се додаје и добра доза самопоштовања. „Шта? Зар сам ја глупљи?“. Ако би нас упитали, одговор би био: „Да!“. Тако би, дакле, изгледала топ листа оних ствари којима су опседнути грађани Румуније и које дају неку врсту колективне слике, али све је то релативно и зависи и од угла из којег се ствари гледају и процењују.

НОВЕ ТЕХНОЛОГИЈЕ

Добрано смо зашли у XXI век и чини нам се да од како знамо за себе користимо рачунаре и Интернет, да су електронски медији готово природне појаве.

Можда је дошло време да се бар мало замислимо да ли смо већ постали или нам неминовно тек следи да постанемо робови нових технологија?

Ево шта је у вези са тим питањем говорио Маршал МекЛухан у интервјуу за часопис Плејбој (Playboy) 1969. године, када су хипици већ опевали *the age of aquarius* у рок опери Коса (Hair), коју је на бело филмско платно маестрално поставио редитељ Милош Форман: *„Постоје разлози за оптимизам али и они за песимизам. Продужеци људске свести које омогућавају и остварују електронски медији могу бити добри али и лоши. Катастрофалне промене средине су неутралне са моралне тачке гледишта; последице (психичке и друштвене) условљене су начином на који их схватамо и нашим реаговањем. Ако одбијамо*

да их видимо и боље разумемо постајемо њихови робови. Океан електронске информације ће нас носити тамо-амо као какве чепове који плутају поврх пенушавих таласа, али ако смо хладнокрвни и прибрани за време олује, проучавајући ову појаву управо када нам се она и догађа и размишљамо на оно што требамо у наставку предузети, успећемо да испловимо на обалу.”

Како се човек у ово време суочава са новим технологијама? Да бих се ограничио на ситуације са којима смо се, у мањој или већој мери, сви суочили, почећу са признањем које је у једном централном часопису (*Dilema veche*) објавила новинарка Анка Градинару. „Исто као и у случају слободе изражавања искусила сам и страх од јавних тоалета тек после 1989. године. Не знам за себе да бих патила од неке фобије али ми није баш свеједно када уђем у неки *паметни WC*. Тоалети мог детињства имали су јединствен концепт: једноставност. У средњој школи имали смо турски *WC*: два цементна отиска стопала, рупа и ланац за који да се придржиш. *Fast-forward* и следи мој први

културни шок у вези са тоалетима. На Западу. С мирисом ваниле. Рукама клизавим од мирисног течног сапуна тражила сам унезверна, у холандском тоалету, где да пустим воду. У ниједном туристичком водичу није писало о сензорима. Уследило је још доста комешања али схватила сам једно: негде мора бити скривено дугме које да пусти воду, било испод плочице мозаика, или негде на зиду, на поду... Тражећи га притискала сам прстима, газила плочице али упркос свим мојим напорима ништа се није догодило. Изашла сам. Тог трена је вода шикнула! То нисам могла да предпоставим. Да су бар ставили нека упутства на улазу. Од тада ме више ништа није изненадило али било је још догодовштина јер у последње време дизајнери осмишљавају разне апстрактне знакове да би означили мушки и женски тоалет, толико апстрактне да их не можеш разумети и разликовати. Почињем полако али невољно да прихватам да нисам паметнија од јавног тоалета.“

Ево, у наставку, како објашњава своје навикавање на рад са рачунаром познати темиш-

варски песник Шербан Фоарца. „Ако бих свирао бандонеон а не клавира верујем да бих радије волео да дугметам, али као особа која с времена на време изводи камерну, то јест апартманску музику, лакше ми дође да тастирам - дуго година без а затим и са атестатом - на писаћој машини. Од неколико година наопако тастирам *tempo giusto* на компјутеру који, зна се, опасно је адиктиван. Лако је примити се на вирус зависности и с временом постати несевражан. Велика је, међутим, предност рачунара у односу на писаће машине или клавира: не смета суседима. Враћајући се на бутонажу или тастирање, примећујем неприродно велику разлику између микродимензије дугмића различитих модела мобилних телефона и буткастих прстова њихових корисника. Да је то, можда, суптилна фарса ове наше дигиталне ере? Буфонерија бутонерије? Тек, што се мене тиче, радије ћу притиснути дугме лифта, звонцета или, молим, «*un buton d'amour*». Са извињењем за овај тон, помало *debutonee*.»

Један други песник, румунски класик Тудор Аргеши, својевремено је рекао: „Ињжењерија је

уметност добро организованих чуда.“

Ево и једног сопственог искуства у суочавању са новом технологијом.

На лондонском аеродрому Heathrow стајем у ред да предам велики, тежак кофер набијен са компакт дисковима, плочама од винила, књигама и часописима али и са две боце старог сингл молта. Униформисани Индијац (ретко да у јавном сектору можеш приметити Енглеза) прилази ми и пита ме да ли сам претходно обавио *check in*. Кажем му, ево, ушао сам у ред да се пријавим, добијем одређена места и предам пртљаг. Он ми на то каже: „Прво обавите електронски *check in*, ено, тамо где су они вертикални рачунари, па тек после дођите у овај ред“. Кренем ја и видим да ме ту очекује ручни рад. Прстима треба активирати монитор и одговорити на питања која се потом исписују на екрану. То сам разумео, али не знам како да почнем и активирам апликацију. Време пролази а мени је почео да клизи зној испод шешира и шала од fine вуне које сам пре који дан купио на распродаји. Погледом нађем униформисану British Airways госпођу и замолим је за асис-

тенцију. Покажем карте и она указује на серију и број које треба укуцати у рачунару да би затим све ишло глатко. Вратим се, укуцам број и тактилно одговарам на сва она питања. Добијем папирни тикет са редом и бројем седишта у авиону у којем ћу летети. На моју жалост није више било нигде у авиону два слободна места једно уз друго тако да сам морао да бирам од онога што је преостало. Касније, у препуној утроби Боинга, видећу да сам имао добру руку јер је, поред мене, десно седео познати британски DJ, а лево, тиха и пријатна млада госпођица. Супруга ми је била три реда уназад и већ добила од суседке бебу да је придржи док ова буде сместила пртљаг. За време лета, негде изнад Париза, урадили смо мењажу јер је DJ љубазно прихватио предлог да препусти место мојој жени а он да пређе на њено седиште. Прошло је тек неколико минута када смо приметили да је стјуардеса убрзаним кораком јурила ка младом господину да га обрише јер је беба нешто просула.

Није, међутим, све тако сиво и тамно у вези са навикавањем на нове, компјутерске техно-

логије које нам улазе у свакодневни живот. То потврђује Тудор Леу, млади ињжењер софтвера у компанији Google у Њу Јорку, који на питање да ли постоји тајни дух машинерија који им омогућује да раде шта оне желе или су пак људи немоћни и неупућени према њима, одговара овако: „Не верујем да постоји овакав дух већ да ми, људи, нисмо у стању да потпуно овладамо електронским машинеријама. Измислили смо рачунар, веома сложену машинерију, сложенију од некадашњих длета и чекића, и схватили, накнадно, да га не можемо у потпуности разумети и контролисати.“

Без обзира на све ове потешкоће и комуникацијске гротеске, условљене увођењем нових компјутерских технологија, грабимо даље кроз живот. Не знам да ли нам је лакше али сигурно је брже.

ЦРВИЋИ, КУРАН И МАСОВНЕ КОМУНИКАЦИЈЕ МАЋИНСКИХ ЗАЈЕДНИЦА

Примећује се да, како године у новом демократском друштвеном и државном устројству промичу, политичке дебате, расправе око разних али увек важних питања све се мање ослањају на аргументе, логику и сукоб идеја, а све више подлежу подлостима и отровним стрелама које гађају главе, очи и уши народа. Док политичари јавно испуцавају метке испуњене мржњом и жељом за уништење противника на било који начин (а најчешће поткупљујући га) научници и личности из културног живота размењују искуства и излажу сопствена запажања на разним колоквијумима и семинарима широм Европе, од Немачке до Румуније и Србије. Назив једног оваквог скупа који се одржао у немачком Визеншафтсколегијуму не може а да не привуче пажњу: „Живот - из перспективе једног црва“. У први мах би помислио да ћеш ту слушати књижевне вежбе неког залуталог циника са помало чудним

смислом за хумор, али у ствари тамо се могло чути мишљење једног биолога, Хајнриха Шуленбурга, о огромном вишку знања које ти може пружити истраживање црвића. Најплоднија класа, из научне перспективе, су нематоди, цилиндрични црвићи, из чијих је редова професор Шуленбург изабрао своју жртву: *caenorhabditis elegans*. Бројни и значајни еволутивни процеси на нивоу ћелија бивају данас јаснији захваљујући стрпљивом „сецкању црвића на четири и више делова“; бива јаснији развој живог организма, који је, узгред речено, музички тако лепо, готово сликовито (у мери у којој пристајемо да нам уши помажу и да видимо), описао гитариста Радомир Михајловић Точак, на свом соло албуму из 1976. године, у композицији *Организам Блуз*, од јаја до доба зрелости, настанак нервног система, знакови старења, динамика имунитарног система итд. Ко би могао замислити да на плећима једне тако ситне врсте лежи тако велики број мистерија? Чак две Нобелове награде (за 2002. и 2006. годину) је заслужило минуциозно истраживање ове категорије *лумпен животињица*. Ако овим

црвићима још додамо, у народу добро познату, сирћетну, винску мушицу (*drosophila melanogaster*), чија је улога значајна, између осталог, и у хемијском процесу чији је крајњи резултат добра ракија, па још и белог миша и неколико несрећних жабица, имамо већ озбиљну листу зоолошког жртвеника. Безброј невиних жртава, хероја, који су живот положили на олтар науке. О људима нећемо помињати јер је ту ситуација заиста трагична (сетимо се само Џона Вејна који је задобио неизлечив рак пошто је снимао вестерн филмове у близини области где су вршени експерименти са атомском бомбом). На крају свог излагања хер Шуленбург је додао и мало интердисциплинске соли и присетио се да је за време једне 16-часовне оперске представе *Rings des Niebelungen* у Дојчес Опер осетио оправдање за своју љубав, научну, дабоме, према *caenorhabditis elegans* у деоници из Зигфрида, у првом чину, у којем се певало о, приближно је цитирао: „дивљем црву који сада чува благо...“ . Схватимо да нас од Вагнера до генетске биологије раздваја само корак.

Други колоквијум који сам изабрао као повод

за овај безобразан текст одржан је под називом: „Томас Бауер о *амбигуитетима* Курана, који произилазе, између осталог, на основу 10 могућих ишчитавања текста (kiraat)”. Овај је студиозни рад био представљен уз једну „колатералну“ анегдоту. Некада је, у XV-ом веку, неки арапски старешина, чувен по томе што се на његовом поседу увелико користило вино, наредио да се, по уличној прабини која беше дојадила и њему и трговцима, проспе винска залиха уместо воде која се морала штедети. Песник Ал Булкини, присећајући се места у Курану о грешницима на страшном суду који узвикују: „Тешко нама! Боље да смо прах и пепео!“, створио је, мислећи на оно силно просуто вино, меланхолични епиграм: „*Боље да сам био прах и пепео!*“ Могла је, дакле, да се збије шала и у XV-ом веку, и то на рачун светог текста! Данас би то, ако помислимо на случај Салмана Рушдија, био повод за вешање Ал Булкинија. Тражећи сличне информације и о другим семинарима, нашао сам неке лоше вести. Пчеле почињу мистериозно да нестају. У Баварској се број мелифера смањило за око 30%.

Није до сада идентификован ниједан узрок спољне природе. Научници упозоравају да међу последицама најнезнатнија би била она која би довела до тоталног нестанка меда. Међутим, изостанак масивне поленизације коју врше вредне пчеле довео би до озбиљне анемије биљног света, што би за крајњу последицу имало нестанак, ни мање ни више, људске врсте. У међувремену је у Великом Бечкерек у одржан семинар о улози средстава масовне комуникације у редовима мањинских заједница на подручју Средњебанатског округа у Србији и Тимишке жупаније, у румунском Банату. Позвани су били и локални политичари али се због важнијих обавеза нису могли одазвати.

www.dbsr.ro

ЧИШЋЕЊЕ

Општинари два пута годишње грађанима дозвољавају да непотребне ствари које су се накупиле у домаћинству изнесу на улицу одакле ће их радници градске чистоће разнети по депонијама. Тамо их проверавају други ђубретари, бирају и захватају оно што односе на градски бувљак. Стигао је ред и на улицу у којој станујем, те сам, као послушан грађанин, прегледао шта се све накупило по плакарима, ормарима, фијокама, у шпајзу, који већ одавно не служи за смештај зимнице - тамо више нису окачене кобасице, шунке, сланине, нема више ни тезне за маст, нити каце за кисели купус или тегле са туршијом - а све је више књига, часописа, новина и полупразних картонских кутија. Не тако давно смо ми, Банаћани, товили свиње а сада се културно уздижемо и сакупљамо мање или више вредносни папир. Вршећи избор онога што ћу бацити и онога што треба да одлежи још коју годину, наишао сам у старијем примерку енглеског музичког магазина *МОЈО* на занимљив цитат. „*Научници сматрају да је свемир састављен од водоника за који*

тврде да га има у највећој количини. Ја тврдим да је најприсутнији састојак универзума глупост.“ То рече извесни господин Френк Запа, о којем је у Србији књигу написао и објавио „несташни дечак“ Дејан Цукић. У Румунији још се нико није дрзнуо да пише о овом уметнику оштрог језика. Цитат нема или, тек случајно, има везе са аспектом који ћу прокоментарисати: извоз и увоз културе. Европска интеграција је Румунију увела у програм садржајније сарадње на плану културе. Тако је за културну престоницу Европе 2007. године, уз Луксембург, био проглашен град Сибиу, иначе незванична престоница историјске покрајине Трансилваније. Румунски културни институт, покренуо је офанзиву продора и пласирања домаћих културних вредности у земљама старог континента и даље, јер ако је, 2004. године, у свету било свега девет румунских културних центара, сада их има дупло више, а предвиђа се и отварање нових у Атини, Београду, Москви, Пекингу. Тако ће се могућности промовисања културних вредности и остварења, али и самих уметничких дела и њихових аутора, проширити и добити на значају. Румунски културни инсти-

тут ће преко својих програма обезбедити представљање музичара, филмова, позоришних и оперских остварења, визуелних радова уметника, финансираће превођење и објављивање најзначајнијих домаћих књижевних дела. С друге стране, прорадио је увоз, на почетку, више на нивоу помало застарелих и *second hand* експонената европске и светске културне сцене јер је и ту важећи закон тржишта. Оно што је при врху највише се цени па много кошта. Ипак, велика врата шоу бизниса су се одшкринула, рецимо, гостовањем, 2007. године, највеће (а можда и најскупље) концертне атракције у свету, састава *The Rolling Stones*. Ту је више у питању глобализам, а не увоз културе сходно програму владе, ако уопште такав програм и постоји. Тадашњи министар културе, Адријан Јоргулеску - иначе композитор савремене музике - могао је да се похвали само оним шта је Румунија добила на поклон, а то је већ поменута културна престоница Европе. Град Сибиу је угостио око хиљаду догађаја који су привукли преко милион и по странаца, а за чију промоционалну кампању и организацију је било одвојено више милиона евра. То је омогућило да

шездесет милиона Европљана схвати шта је све Сибиу током годину дана својом понудом значио на културној сцени континента. Градоначелник Клаус Јоханис је, гостујући у емисијама канала ТВР Културал, истакао да је тиме град добио веома много и да се у организацији свих тих програма и манифестација водило рачуна о квалитету јер се само тако може очекивати да се оствари жељени континуитет. Многи су страни и домаћи врхунски уметници изразили жељу да поново гостују у Сибиу и у Румунији, а неки су престижни инострани организатори били задовољни условима и озбиљношћу домаћина, имајући у виду при том, да на Западу још увек владају предрасуде у вези са поузданошћу земаља Источне Европе и Балкана. Да би се то превазишло важно је исправити сопствену слику у иностранству. Треба избегавати оне упаковане и баналне манифестације које многим ништа више не значе до, евентуално, монденог изласка и ћаскања уз чашицу и онда важнији постаје коктел од самог културног садржаја. Говорећи о нашим културним посленицима и организаторима нема места јадиковању о мањку трезвених умова који знају

шта ваља радити. Мањак се осећа у сегменту професионалаца, оних који треба да учине видљивим то што је вредно и атрактивно, а самим тим и репрезентативно. Није лако остварити спрегу културе и њених садржаја са услугама. То је својевремено Мери Даглас, чувени антрополог (развијала је, између осталог, културну теорију ризика) сликовито описала синтагмом „симболичко загађење“.

Ако желите организовати неки догађај на добробит отаџбине или заједнице треба у једном цепу да држите штос празних рачуна а у другом вадичеп. Наравно, то само пошто разрадите и обезбедите *квалитетан* културни садржај и будете убеђен да ће бити атрактиван и за оне који тако нешто сусрећу први пут. У противном - али ипак у вези са оним што се дешава у окружењу - „чистићете улице“ од превеликог таложења „водоника“ заједно са *Директорима* (београдски панк бенд из чијег је репертоара овај наслов и рефрен), председницима, министрима и другим јавним функционерима.

ЛУДАК СА ДРУГЕ СТРАНЕ ВОДЕ *

Свако је, верујем, био у прилици да се понекад изненади и тргне када чује нешто што наша матрица не препознаје, што нас изненади и буди нека успавана чула. То се догађа све ређе јер у доба масовне комуникације и лако доступне информације све нам је, мање или више, познато или бар препознатљиво.

Тако бива и са џез музиком. Сећам се да су наши стари када је, из кутије на зиду коју су звали „дифузор“ или са радио апарата, затутњао неки бучни биг бенд, одмах реаговали: „Каква је то ларма? Ови су полудели! Заустави те керефеке!“ За њих су ти нагомилани оштри звуци лимених инструмената, сулуди ритмови бубњева и помахнитали контрабас, звучали неприродно, попут претње издалека или као какав излив необузданих и помало застрашујућих осећања. Хаос. А све је било тако сложено: ритмови, хармоније, акценти па и солаже, све разрађено у детаљима и ништа препуштено случају, осим импровизаторских деоница у којима су солисти, врсни инструменталисти, неретко виртуози, „шизили“, али су и они

имали строго одређено време и место да би се што боље уклопили у целину.

Званично цез је „рођен“ 26. фебруара 1917. године када је на воштаном диску урезан први снимак белих (!) свирача, оркестра *Original Dixieland Jass Band*. Ова је музика, међутим, већ била распрострањена међу обојеном популацијом у Сједињеним Америчким Државама још од почетка XX века и, уздигнута мајсторством једног Дјука Елингтона, брзо освојила интелектуалне елите у време када се још није знало за снобизам. Од Хопкинса, Кероуака и Скота Фицџералда у Америци, па касније и преко океана, на европском континенту, експлозија цеза књижевно је овенчана у делима Бориса Вијана и Маргерит Јурсенар или у радовима Тонија Морисона. Цез је Американцима и Европљанима пружао осећај универзалности и повратка према ропском видуку прапочетака. У међуратном је периоду цез био бојно поље расне еманципације, један од узрочника ублаженог расизма, израз опчињености фузијом и космополитским духом уметничке авангарде коју је подржала и културна антропологија. Црни музичари су, у време сегрегације, неза-

конито али офанзивно преузимали репертоар белог мјузик-хола, а бели извођачи су усвајали „нигро“ стил да би шокирали буржоазију и славили - пре било које најаве озваничења - уставни патриотизам.

Племенски плес пред Арт Деко архитектуром.

Између бесконачности могућих верзија и исцрпљујућих џез сешна џез је установио праксу импровизације. Варијације на дату тему тињале су од самог почетка у изражајном бићу човека, па и пре настанка џеза, али њему припада заслуга превртања односа између крајности: тема инспирише, као обала која се удаљава. Лудак је преко пута воде и не види се и не чује јасно шта он то тамо изводи. Ту је поетика надарености, метафизика разјареног тона ослобађања, необухватива духовност...

„Дегенеративна музика“ - како су је сматрали и називали нацисти? Никако.

Џез путује заједно са модерним човеком без ограничења. Како организовати култ спонтаности?

„Jazz is not dead; it just smells funny.”/„Џез није мртав, али помало воња.“ - речи су музичког генија XX века, композитора Френка Запе који

је у свом позамашном и диверзификованом опусу унео наизглед немогуће ритмичке и хармонске комбинације, незамисливе пре појављивања овог музичког жанра и његових достигнућа.

Живимо у времену чији је префикс пост: пост модернизам, пост реализам, пост рок..., па и пост цез. Време је, дакле, да отпоздравимо са „Добро јутро, цезери“. ** Њихова је била ноћ, а дан, то је већ друга музика, „бука у моди“ ***, жице у ушима iPad генерације.

Научна фантастика претворила се у стварност. Добровољни даваоци крви постају носиоци уграђених чипова а да тога и не буду свесни. Можда ће некада и они, попут лудака с друге стране воде, засвирати непрепознатљиве звучне склопове као знак рађања нових израза онога што је недокучиво у људској души.

Да ли ће и то бити музика?

* *Лудак са друге стране воде*, у оригиналу *Madman Across The Water*, наслов је песме коју је Елтон Џон компоновао и објавио 1970. године.

** Композиција састава Бајага и инструктори.

*** *Бука у моди*, песма састава Дисциплина кичме.

НАПОЉЕ!

У једном од ретких снова које успевам да запамтим и сместим у фиоку памћења разговарао сам са једним од значајнијих ствараоца домаће рок сцене који ми је говорио да „некада” – ’60их и ’70их година прошлог века, када је стекао славу од које и данас живи – „песме које смо стављали у албум биле су претходно небројано пута извођене у клубовима или на концертима. Тек када бисмо осетили да смо достигли прави квалитет, одлучили бисмо се да ствар пребацимо на плочу. Често се дешавало да имамо више песама него што је могло да се у албум смести па смо морали да одустанемо од неких иако смо сматрали да су добре“. Можда ту лежи објашњење зашто су лонг плеј плоче као што су „*Cei se ne-au dat nime*”, „*Mugur de fluiet*”, „*Cantafabule*”, састава Phoenix, „*Lume albă*”, „*Zalmoxe*” састава Sfinx; „*Revolver*”, „*Sgt. Pepper Lonely Hearts Club Band*” или било која друга плоча групе The Beatles, „*Beggars’ Banquet*”, „*Let It Bleed*”, „*Sticky Fingers*” састава The Rolling

Stones, па ремек дело „*Are You Experienced?*” трија Jimi Hendrix Experience или „*Tommy*” најбучнијих британца The Who (а тиме сам набројао тек неколико, познатијих, примера) тако добро звучале и биле тако изгланцане да се није могло рећи нити за једну једину песму да је испод нивоа осталих; све сами суперлативи. Као да је све то било у некој хармонији коју само још природа може да усаврши. Људска природа, међутим, сложенија и замршенија, способна је да ствара невероватне комбинације у ограниченом оквиру као што је то онај који одређује музичку композицију. Ако је у питању рок, овај је простор још ужи, тако да су бројни критичари, али и музичари, закључили да је урађено готово све што је теоретски било могуће, да је комбинаторика исцрпљена те да је веома мало места преостало за било каква изненађења. Новотарије се још примећују у домену „паковања“ звука, продукције и *атмосфере*. Једино се ту још увек експериментише. Песме, иначе, баналне, звуче изненађујуће прихватљиво у „одећи“ коју су скројили Portishead, Radiohead, Aphex Twin, Propellerheads, DJ Shadow,

Sufjan Stevens и други савремени ствараоци који нису заборавили да се музика првенствено слуша, а тек затим гледа.

Bigger, better, faster, more/ Веће, боље, брже, више, девиза је Тексашана која је обишла свет и погодила оне који „производе“ музику за ново, потрошачко друштво. Формат музичког албума проширен је од 40 на 60-70 минута, а број укључених песама се повећао, исто као и учесталост промоције потенцијалних хитова, па чак и албума. Шансе да ове креације буду исто тако добре и вредносне као оне од пре 20-30 година су умањене. Тржиште захтева све више и све брже, публици бива све досадније од нових хитова као деци од жвакаће гуме коју испљуну чим јој нестане вештачка арома. *Another day, another star/Нови дан, нова звезда*, нови је мото оних који вуку конце овог луткарског позоришта чији је глобалистички назив *show business*. Лутке су, међутим, од крви и меса, а њихова издржљивост на овакав притисак је ограничена. Из читаве ове мутације највише је оштећена музика и они који улажу пасију и љубав у ову уметност: било да су

музичари или љубитељи ове уметности. Од када више нисте слушали један савршен албум о којем бисте уверено тврдили да нема ничег сувишног, да је свака песма изузетна, онако како су некада биле дугосвирајуће плоче састава Mondial, Phoenix, Progresiv ТМ или Sfinx, са румунске, односно Индекси, Бијело Дугме, Оливер Мандић или Рибља Чорба, са југословенске рок сцене? Ако имају две-три добре ствари, музичари се осећају обавезнима да их што пре лиферују тржишту да не би пропустили погодан тренутак и ритам који намећу остали актери у овом бизнису. Ако радите брже не значи да ћете остварити више, бар не у овом домену. Срећна је околност што још има доста изузетака од овог неписаног правила сведеног на формулу: *брже, више, веће, боље*.

Загађење се брзо проширило. Нису више прљаве само улице и контејнери за ђубре по којима дању и ноћу чепркају они које је судбина изиграла и друштво одбацило, тргове су преплавили бедници који се надају да ће нешто ућарити и шверцери који покушавају да им нешто потуре и наместе. Затроване су и вода,

њиве, шуме, мора, океани. Најгоре је то што су људске душе загађене похлепом и мржњом.

Музика, чији је извор (или би бар требало бити) у души, дубоко проживљава ово чисти-лиште које су неки назвали *епохом новог канибализма*, у којој предњаче брза реаговања и што више што брже зарађених пара. У зонама које нису дотакли ови погубни материјалистички односи, у оном андерграунду, који су некада описивали као свињац где понекад засија и по који бисер, успела је да се очува чистота духа. Тамо су музика и порука коју пренаша још увек важније од производа и његовог пласмана на тржиште. Тамо се осећа, размишља, пева, урла...

Нешто из овог слоја, који је мејнстрим прекрио али није закопао, успева да пробија оглушеност оних који гладе своје трбухе испред малог екрана претвореног у кандило што вечно гори за постмодерног човека у ишчекивању поклича:

„Напоље!

Напоље с вама!

У шуму!

У лов на вампире и вукодлаке!“

ВИНИЛ, ТАМБУРИЦЕ И ЛАБУДОВО ЈЕЗЕРО

Слушали смо последњих година небројано пута о опасностима које нам прете због тога што се све мање чита те да новије генерације пате од болести Интернет сурфинга, од површности коју намеће мали екран, да се све ређе одлази у позориште и биоскоп а све чешће миљеници популације постају неки нови Џокери, Спајдермени и Бетмени. Разлога за забринутост, међутим, нема. Оно што се мења није суштина већ форма и начин презентације, ту је главни утицајни фактор брзи развој технологије. Али управо та технологија омогућава и опстанак старих вредности, а понекад и старих формата. Као пример томе може послужити рехабилитација једног од формата носача звука и културе, првенствено музичке, за који се сматрало да је готово неповратно изгубљен. У питању су плоче, оне класичне, црне, од винила и електромагнетског гранулата: лонг плеј, екстендед плеј и сингле плеј формата (LP, EP, SP). Оне се у Румунији не пресују већ двадесетак година. У свету је, после устоличења

компакт диска (CD), дигиталног носача звука, продукција винила нагло опала до симболичног 1%, до те мере је сведено пресовање плоча, дакле само за потребе диск џокеја (DJ) и загрижених колекционара. Аналогна технологија пренашања звука постала је готово сахрањена прошлост до момента када су, под утицајем старијих музичара, попут Нила Јанга или Боба Дилена, па и неколицине млађих рокера и хип хопера, као што су чланови састава Pearl Jam или Beastie Boys, млади широм света отворили уши. Од тада су многи разумели да је дигитални звук *исувише* чист, хладан и оштар. Продукција винила је забележила скок од преко 2% и скоро да нема значајнијег музичког остварења без пропратног тиражно ограниченог издања и на винилу, а ова се тенденција одржава већ неколико година, по неким проценама, чак је у порасту.

Овако да размишљам потакло ме је оно што се дешава са позориштима и биоскопима у нашој провинцији. Осим неких културних центара, већих градова и престонице Букурешт, дворане које су некада преносиле жељену чаролију онима који су их редовно испуњавали

до последњег места, не само да зврје сада празне већ подлежу деградацији или, у срећном случају, доживљавају реновацију. Чаролије, међутим, више нема. Позориште у граду Дева, месту чувеном по великом дачанском ситу и тврђави, бивши естрадни театар, сада муниципални јер је прешао под градску администрацију, још увек је у реновирању, велика дворана преуређује се већ *20 година!* Представе се одвијају у дворани Студио која је импровизирана у холу зграде. У другом провинцијском граду, Петрили, мештани иронично тврде да је њихова варош слабија и од јогурта који, додуше, бар располаже богатом културом гљивица. У подунавском месту Ђурђиу на снази је румунска верзија турбо фолка, такозване манеле, оријентални ритмови и запевања, на текстове које лако памте и четворогодишњи клинци. У нанулама, мајицама, кратким панталонама или дугим шареним сукњама мештани свих узраста врте куковима, тресу прсима, пуцају прстима. Ипак, види чуда великога, пре коју годину је локалну дворану испунио колектив московског Баљшој театра са представом Лабудово језеро! То није све. Овде се организује већ неколико година међународни фестивал драмске умет-

ности и на њему је гостовала и Бечка опера. Нешто се ипак догађа упркос владавини лошег укуса коју намеће већина. Поштује се и мањина. Светли пример је и фестивал тамбурашке музике који организује сеоска општина Чанад у сарадњи са Савезом Срба у Румунији. Од свог трећег издања ова је манифестација добила међународни карактер јер, како су организатори поносно нагласили, међу учесницима су се нашли тамбурашки оркестри и извођачи из Румуније, Србије, Мађарске и Републике Српске.

Упркос жалопојкама у централним културним гласилима из пера новинара који ретко одлазе на терен, понешто се догађа и у провинцији па чак и на селу. Некада је Лењин рекао да *«комунизам је снага совјета плус електрицитет»*, а неко је ту тврдњу осавременио рекавши да *«демократија је моћ гласа плус Интернет»*. Изгледа да ипак није све тако једноставно. Понекад се жице тамбурице окидају и на сцени Опере, публику још увек осваја музика и кореографија Лабудовог језера... не само у лепо осветљеним и луксузно опремљеним градским театрима већ и у понекој сеоској шупи са тепихом од љуски сунцокрета између редова дрвених клупа.

DREAM TEAM

Слушао је музику ветра умотан у свом густом, опијајућем диму.

Далеко од било какве стварности, далеко од живота, далеко од смрти.

Био је Биљка.

Биљка се хранио димом, кафом, понекад и алкохолом.

Иначе споро, готово неприметно, он је цветао.

То се, додуше, дало само претпоставити.

По мирису.

Цветао је изнутра.

Споља, био је заробљеник бетонске лађе која се лагано њихала на површини земљине коре.

Кормило је одавно испустио. Чак и из вида.

Имао је, међутим, своју Тачку.

Била је то мала, тамна и као грешком испуштена мрља на белом обрису.

Понекад се поигравао њоме, а да није био ни свестан тога.

Губио ју је, али би после извесног времена,
под притиском Досаде, ова поново изникла од
некуд.

Досада је путовала са њима, али нико није
знао да каже куда.

Био је то Тим.

Dream Team.

© 1988

ДБСР

www.dbsr.ro

МАНЕЛЕ

Када је етномузиколог Сперанца Радулеску, дописни члан Академије наука и уметности, добила захтев да за обновљено и проширено издање Enciclopedia Britannica напише прилог о музичком жанру који овде називамо термином “manele”, ова је информација привукла пажњу коментатора који су се упитали: “Па добро, шта траже манеле у Енциклопедију британику?”, те су изразили страховање да ћемо опет постати “предмет подсмеха” и прогласити да “то није наша музика”. На легитимно питање: “Чија је онда ова музика?” неки су пожурили да одговоре: “То је музика обогаћених Цигана.”

Манеле су песме сличне музичком облику који јужније називају турбо фолком, с оријенталним мелодијским темама постављеним на Балкан-диско ритму, са вокалним клицањем, лелекањем и завијањем. Важну улогу има текст који осим исклишеизираних љубавних порука - неретко на ивици вулгарности - пренаша израз менталитета брзо и лако обогаћених појединаца који певају и кличу од среће што им душмани

сада завиде. Када су у питању извођачи и уживаоци ових песама треба назначити да то нису само Цигани, мада се за ромску популацију може рећи да је у већој мери прихватила и подржала ову музику. Упркос општем и константном бојкоту електронских медија манеле се могу слушати широм Румуније, све је већи број клубова и кафана у којима је то главна атракција, а Google за 0,07 секунди пружа избор од преко три милиона улаза за манеле! То је, дакле, роба која се добро продаје, а ако је тако, значи да има и велики број уживаоца. Не може се онда тврдити да то није нешто специфично за наше подручје где се певају, продају, купују и слушају све ове манеле, те да нас само “обогаћени Цигани” срамоте њима. Слушају не само они који то признају већ и велики број људи који су стигли до пара без школа: фудбалери и други спортисти, брзи трговци, припадници бројних фирми за обезбеђење, део сеоске омладине, власници скувих аутомобила, “посетиоци” приватних универзитета, возачи међуградских аутобуса и - хтели они то или не хтели - њихови путници; нема

смисла даље набрајати, у питању је читава маса запослених и, поготово, незапослених. То је, по оцени социолога Винтила Михајлескуа, један од најрепрезентативнијих друштвених феномена у посткомунистичкој Румунији. Пошто је реч о музици, тежња је да се ова појава сврста у ред “културних феномена” и онда би то могао бити најзначајнији “културни акт” овог поднебља у новијем периоду. Можда управо то и објашњава интересовање уредника Енциклопедије британике?! Међутим, пошто су из културне перспективе лоше виђене, сматра се да манеле немају велики значај те нема смисла вредновати их ни културолошки ни социјално. Па ипак, зашто онда постоје и шта нам доказује њихова распрострањеност у друштву у којем живимо? Право да вам кажем, појма немам! У вези са тим питањем можемо се само подсетити на оне који су говорили о друштвима и подкултурама за које је репрезентативна била музика. Могао би нам у томе послужити Норберт Елијас и његов покушај да објасни дуги процес цивилизовања друштва: “Да помислимо на мазурку, менует, полонезу, танго, рокенрол.

Прилика мобилних конфигурација које стварају особе у интеракцији док играју дозвољава нам да замислимо државе, градове, породице или пак читаве системе: феудални, капиталистички, комунистички, управо као какве конфигурације. Однос тела у једном менуету, валцеру или тангу казује нам нешто и о односу друштвеног корпуса, о његовим сновима и ограничењима. Приметна је жеља да се установи извесна куртоазија и маниризам.” Ако наставимо по тој логици можемо лако препознати у рокенролу систематизовани револт против тог “цивилизована”, да би затим, у андерграунду, у којем се слуша и техно, проникли револт против “систематизованог” (take no system! - један је од слогана техно културе) и разумели без много напора да се нешто одвезало у тој музици као и у савременом човеку. У реду, али како остаје са манелама? Какве оне везе имају са нашим друштвом? У часопису *Observatorul cultural* уводничар Кармен Мушат стиже на следећи закључак: “Каже се да тон даје музика. У домаћој политици тон дају манеле.” Да ли је то само реторика? Могуће, али ништа није слу-

чајно у оваквом друштвеном умрежењу. Неко је на сајту часописа, коментаришући чланак отишао корак даље: “Садашњи политичари представљају неку врсту конкретизације *румунског сна*: да се брзо и лако стекну паре. Обични људи често са обожавањем гледају према онима који “се сналазе”, а остали (студиозне особе, професионалци) немају никакве шансе”. Ту ми у сећање дође најаву за прво гостовање Горана Бреговића у Румунији, 1998, на чијем је лепо урађеном плакату исписано великим словима црвеном бојом “Romanian Dream”, аналогија на његов тадашњи светски успех са музиком за играни филм *Arizona Dream*, редитеља Емира Кустурице. После тринаест година, 2011, Бреговић је, на запрепашћење доброг дела његових слушалаца у Румунији, изјавио за овдашње медије: “I like manele!”.

Да ли су манеле из тог “румунског сна” усмена, опевана хроника “успеха” у замршеном свету нове тржишне привреде, транзиције и економске кризе? На први поглед имају све шта им је за то потребно: излив енергије, вољу за успехом, култ породице, поједностављење

друштвеног поретка из перспективе борбе за успехом у две категорије: пријатеље и душмане, а изнад свега, необуздано наглашену хронику видљивих знакова успеха у виду теревенки, скувих аутомобила, лепотица... Све је то обликовано на сензуалном ритму што прати човека који више воли да се у животу радује него да се за њега бори.

Размишљајући о свему овоме примећујем да ме је логика повела на пут на који се никада не бих добровољно упутио... Мислим да када је у питању укус, логика нема значајнију улогу, али и то треба научити.

www.dbsr.ro

ЛЕТЊЕ ТЕЛО

Улазећи у шпиц летње сезоне све чешће око себе чујемо питања: „Када ћеш на море?“, „Где ћеш на море ове године?“ или „Како, па зар нећете овог лета ићи на море?“, што нам указује на то да је одмор на приморју обавезна компонента наших летњих ферија. Шта више: ако се то оствари година није *узалуд* прошла. Плажа је у нашој машти привилеговано место на којем се после више месеци труда, стреса и осипања, можеш вратити из годину у годину да би испунио оно што сматраш „приватним животом“ чији су главни састојци: слобода, опуштање од стега свакодневних обавеза, предрасуда и... сувишне одеће. На плажи заборављаш све оне амбалаже, љуске и коре које заглушују свакодневно котрљање кроз жабокречину великих градова. Немаш више дневни ред, радне састанке, саветовања, кравате, високе штикле, ознаке ранга, имућства или степена инструкције и васпитања. Остаје само разголићено тело опружено на песку, поглед усмерен ка мору или ка небу и, наравно, друга разголићена опружена

тела у нашој близини. Плажа је као карневал на којем је обавезна маска *летње тело*. Никада не знаш поред кога лежиш јер, како је часопис Елс, 1946. године, прогласио: „Ништа не личи боље на мушкарца у купаћем дресу од другог мушкарца у купаћем дресу“. Ово подсећа и на то да је некада мушки род облачио купаћи костим. Улога главне звезде, свакако, припада женском телу у летњем издању, једва прекривеном сићушним купаћим костимом, бикинијем или монокинијем, понекад само природном бронзаном пути. Све се то чини нормалним, све је то ушло у ред животних навика, у уобичајени начин провођења летњег одмора. А није одувек било тако. Тек на почетку XX века усталичила се идеја годишњег одмора плаћеног од стране послодавца. Те две-три недеље слободе промениле су и наш однос према сопственом телу и поспешиле прелазак - уз примену рафинираних техника - од обичног, свакодневног, на прослављено *летње тело*. Исто пре неких стотинак година спортски стил живота постао је све више цењен у фаворизованим срединама, наметнувши идеал здраве лепоте стечене путем

разних активности у природном амбијенту. Сетимо се само огромне популарности Тарзана чији је лик сјајно оживео глумац и спортиста Џони Вајсмилер, иначе рођен у темишварском кварту Фрајдорфу, који је са градских мостова скакао у Бегеј и пливао као ајкула. Касније је постао олимпијски шампион за Сједнињене Америчке Државе. И секс симбол. Његов је млађи суграђанин, редитељ Флорин Јепан, недавно урадио документарни филм о холивудској легенди рођеној у Банату. Имамо и у новије време мушкарце који су популарност стекли у купаћим гачицама, скачући у олимпијски базен и пливајући као да имају негде скривен мотор: Марк Шпиц, Мајкл Фелпс и Милорад Чавић нису само врхунски спортисти већ и својеврсни симболи тог *летњег тела*. Потамнело од сунца ово је тело постало обележје класне припадности, доказ да поседујеш средства и довољно времена да би га довео и одржао у одличној кондицији чак и сада када за то није обавезно путовати до морске обале, излагати се пенушавим таласима и сунцу.

А море - ипак *море* - остаје као увек

присутна жеља свима онима који су икада окусили близину умораног плавог пространства.

Прелепо је и тако лично о том светом месту летњег ходочашћа, писао Мирча Картареску: „Моји родитељи нису никада видели море. Моји су стари - бака и деда - били сељаци. Нису ни они угледали море. Можда никада нико од мојих предака није видео море. Ваљда је то управо мени било предодређено из читавог корпуса моје породице израслог из генерације у генерацију исто као што се мало тамно зрнце као каква танка црна нит успиње кроз провидно месо пужевог рога да би коначно на врху постало његово око.“ *

Некоме је море било суђено као награда и испуњење а неком је то била казна, изгнанство на крају света.

* Ово је део текста о Црном мору и изгнанству римског песника Овидија који је румунски књижевник, под насловом „Pontus Acheinos”, написао за немачку антологију издавачке куће Suhrkamp, а који је претходно објављен 2009., у летњем издању часописа Lettre International.

НАША СВАКОДНЕВНИЦА И МАЈКЛ ЦЕКСОН

Када је горела висока зграда, скандалозно издигнута тик уз историјски комплекс Јерменске цркве у Букурешту, овдашње телевизије су уживо преносиле са лица места исто као што је то учињено 11. септембра 2001. године, када је читав свет био сведок катастрофе у Њу Јорку. Пошто се пожар није стишао ускоро су се појавили на месту несреће и политичари: председник градског сектора, градоначелник Букурешта, министар културе, чак и премијер. Министар културе, који је у једној ТВ емисији, пре коју годину, симпатично признао да је, као дете, запалио кућу, укорио је општинара: „Немојте више тако олако давати одобрења за градњу“, на што му је овај одговорио: „Господине министре, оставите сада предизборну кампању!”. Зачикавања су настављена све док није интервенисао председник владе и позвао их на „сарадњу”. Била је то својеврсна епизода румунске политике уживо, по принципу: *телевизија није за гледање већ је за виђење.*

Социјолог Мирчеа Василеску је тим поводом оценио: „ Наше је друштво одавно превазишло оно што теоретичари медија називају спектакуларно друштво и тежи ка тоталном *reality show*-у у којем би оне са малог екрана могли било када заменити они који гледају, а саобраћајне несреће, пожари, олује, поплаве, клизања земљишта састављају сценографију представе. Нема више ни режисера већ само камере која снима слику, свакојакe слике, и пренаша их публици печеној за слободу и демократију, од 20 и кусур година наовамо, праћењем ТВ програма”. Немамо много разлога да ценимо и истичемо активност господина Теодора Палеологуа у својству министра културе али, за разлику од својих претходника, одлучно се и консеквентно залагао за одбрану архитектонског патримонијума – онога што је још остало неокрњено у доба дивље и олако, од стране (не)одговорних администратора, одобраване градње. На Сајму књиге *Bookfest* лично је промовисао први том «Црне књиге патримонијума», састављен на иницијативу Реда Архитеката Румуније. На овој промоцији професор

др. Андреј Пипиди истакао је да се, пред нашим очима, рушењем старих зграда врши *културни парцид*. Могли бисмо приметити да нашом пасивношћу доприносимо и ми овом идентитетском *суициду*. Наши ће градови постепено изгубити у све већој мери своје отиске и одличја, а тиме ће се наша веза са прошлошћу истањити. Нећемо више знати – ни ми, ни потомци, одакле смо се покупили; живећемо међу свакојаким зградуринама, помешаним, згуснутим, згужваним блоковима из којих ћемо тражити излаз и чезнути за викенд излетима на селу којег више нема. Нисмо те среће као што су становници италијанских и немачких градова који задржавају трагове, чак и слојеве, прошлих епоха; код нас су *старине* све мање и све ређе. Италија има, на пример, 60% патримонијума под заштитом УНЕСКО, док се ми напињемо да ставимо на листу заштићених још коју кућу или споменик.

У овом старом свету, који се око нас руши, засветли накратко, као некада свитац,

чије ноћне представе све ређе виђамо, иницијатива - пре бих рекао лудичара него

лудака - песника и музичара који, у друштву дојеном на малом екрану и страницама жуте штампе, немају више публику те су приморани да се представљају једни другима. Песници говоре стихове музичарима а ови свирају стихотворцима. Тако је било, у ноћи између 3. и 4. јула 2009. године, у малој дворани Опере у Букурешту, где се окупило 24 песника и 6 музичара, придружили им се пријатељи и неколицина оних којима се ова идеја учинила атрактивном.

Уживали су и провели ноћ слушајући стихове и џез. Похвална је не само та њихова иницијатива већ и чињеница да је *Маратон поезије и џеза* уживо преносио Радио Румунија Културал.

У Румунији, где је Мајкл Џексон два пута наступио током 90-их година прошлог века, ових дана, пошто је светом загрмела вест о његовој изненадној смрти 25. јуна 2009, обилују у медијима али и на блогovima коментари, присећања, епитафи, портрети, врте се његови видео спотови, снимци концерата и све што је везано за *Краља попа*, али нико није тако добро

и сажето обухватио његов живот и његову каријеру као што је то учинио новинар листа *Chicago Sun Times* Роџер Еберт: „Мајкл Џексон је био толико талентован, толико сам, толико конфузан, толико тужан. Изгубио је срећу негде у детињству а затим је провео цео живот покушавајући да се тамо врати да би је пронашао”.

ДБСР

www.dbsr.ro

ЖУТЕ ДУЊЕ

Сваке јесени, као у каквој аналогји са животним циклусом и домаћинским следовањем, на културној сцени се могу подвлачити биланси и набројати плодови, у овом случају фестивали, који се у ово годишње доба ређају широм Румуније. Од Букурешта, који из две у две године, организује најпрестижнију румунску манифестацију озбиљне музике и културе, Фестивал Ђеорђе Енеску, чији је уметнички директор од пређашње едиције постао Јоан Холендер из Темишвара, иначе дугогодишњи директор Опере у Бечу, преко Сибиуа и Клуџа, па до Темишвара, ређају се музички, филмски и плесни фестивали. У граду Сибиу, који је добио снажан импулс у периоду када је био проглашен за културном престоницом Европе, заједно са Луксембургом, заживео је *World Music Festival*, који током два дана представља публици афричке ритмове, шпанске алегрије и разигране латиноамеричке ноте, одржава се сваке друге године и Астра Фест, један од најбоље оцењених међународних фестивала документарног

и етнолошког филма. Ту је био премијерно представљен 2007. године румунски документарцац *Cold Waves – Хладни таласи*, са поднасловом *Рат путем радио таласа*, редитеља Александру Соломона, посвећен улози коју је радио станица Слободна Европа имала за време комунистичке диктатуре, а чији је програм у великој мери допринео очувању културних и етичких вредности које су предратну Румунију уписали у ред земаља које су Европи дале високе стандарде, значајне личности па чак и трендове. У време када су медији постали искључиво средства комунистичке пропаганде и индоктринације народних маса с циљем стварања *новог човека*, из емиграције су преко Слободне Европе и њеног програма који се на румунском језику емитовао из студија у Минхену, говорили Еуђен Јонеску, Емил Чиоран, Вирђил Јерунка, Моника Ловинеску, Паул Гома, ако нам је намера набројати само неколико у свету познатијих имена европске књижевне сцене из редова румунске емиграције. *Хладни таласи* Слободне Европе уносили су и топлу рок и џез музику у

домовима румунских грађана који су потајно слушали програм радио станице због које су могли бити осуђени и на робијање у случају да би се доказало да то чине и да упућују писма уредницима. То упркос чињеници да слушање овог програма није било званично забрањено јер је то, по међународним нормама и опште прихваћеним законима, било немогуће. Тада је Европа била слободна а Румуни су потајно сањали да некако достигну ту слободу и неки су за то, мање или више свесно, ризиковали и своје животе. Било је у то време пуно крстова на десној обали Дунава, у области Ђердапа, где су пронађени лешеви оних који су покушали да преко велике реке стигну у прву, како смо је ми одавде, са леве обале, у то време видели, слободну суседну земљу, Југославију. А управо је та Југославија, уз Слободну Европу и друге незваничне, подземне изворе информисања, играла формативну улогу у стварању *новог човека*, али не онаквог каквог га је тадашњи диктаторски режим желео обликовати. Филм који је ову истиниту причу и патњу једног народа открио садашњем свету доживео је

богату каријеру и био приказиван на фестивалима ДОК у Лајпцигу, ИДФА у Амстердаму, на Гетебург Филм Фестивалу, на ИДФФ у Лондону, Визионс де Реел у Нијону, Алпе Адрија Фесту у Трсту, а преузели су га и у свој програм уврстили и бројни ТВ канали не само у Европи већ и у Америци.

Астра Фест у Сибиу претходи по датуму одржавања Међународном Фестивалу Етнолошког Филма у Београду, који се, међутим, одвија сваке године, и доста филмских остварења је приказано или чак награђивано на оба фестивала. У Београду су више пута награђивани румунски филмови, поготово остварења Регионалног Студија ТВР Темишвар. *Разапета црква*, *Божих у Кетфељу*, *Опрости ми, земљо*, *Фашианке - из села у село*, само су неколико наслова које је видела и оценила београдска публика. С друге стране, у Сибиу су добро прошле уметничке продукције из Србије, као што је, рецимо, био случај филма *Dirty Dijana*.

Пошто помињемо културне маркере јесени, не могу се заобићи ни музички фестивали који се од септембра до новембра организују у

Темишвару. Од Фестивала Плај, који претходи отварању школске године и, на сцени у пријатном амбијенту простора Музеја Банатског Села, представља позната имена из категорије такозване *world music*, до новембарске *Блуз и Цез Гале*, која од 2010. године носи име њеног покретача Камоа, а преко смотре електронске музике *TM Base Urban Electronic Sound Festival*, која је, на пример, у оквиру десетог, јубиларног издања, одржаног 2007. године у једној од последњих великих и сада запуштених индустријских хала, која ће ускоро бити срушена да би се на том простору појавио неки нови супермаркет, изређали су се најпознатији предводници нових струјања Jay Cuning, Blame, Dieselboy, Pendulum, Wax Taylor, JFB, Metalheadz, Photek, а члан састава Depeche Mode Andy Fletcher, одржао је свој DJ сет у једној клубској локацији. Бројни су учесници и гости, а поготово Енглези, оценили да их ова манифестација подсећа на најбоље дане британског рејва. Фестивал је током три дана пратило око 10.000 гледалаца, није забележен ниједан инцидент и тако то бива већ 15 година.

У Букурешту се крајем октобра одржава фестивал посвећен посебном инструменту - харфи. Извођачи из Грчке, Молдавије, Србије, Румуније, али и они из земаља Западне Европе током три дана представљају магију овог древног инструмента обавијеног библијском мистиком. Такође у престоници се у том периоду одвија *Explore Dance Festival*, који подржава и промовише рад младих кореографа из Румуније и из других земаља тако што се током три дана сваке вечери прикажу две представе, а у првом делу дана се организују семинари и атеље савременог плеса.

Доста је оваквих јесењих плодова на културној сцени у Румунији - овде је набројано само неколико манифестација - па ипак као да ништа од свега овога не замењује осећај који те обузима када осетиш мирис дуња на старом ормару.

АВАНГАРДА И ДРОГЕ

Без обзира да ли је време устезања или доба раскоши људи осећају потребу за сањарењем, жељу да опијају машту и превазиђу стеге формалног. То се односи, у мањој или већој мери, и на сваког слободоумног појединца, али је то готово правило за уметнике који трагају за нечувеним, недодирљивим и, до њих, незамисливим стварима у области спознаје.

Мали је број оних који, попут Салвадора Далија, могу рећи: „Ја не узимам дрогу. Ја сам дрога!“, а много је више оних који своја трагања потпомажу разним опијатима. Тако је сада, тако је било некада, у време када су румунски авангардисти чинили окосницу европског дадаистичког покрета.

У Румунији је међу најзначајнијим издавачким подухватима године, на крају 2010, проглашена студија „*Наркотици у румунској култури*“ антрополога Андреја Оиштеануа, у издању Полирома из Јаша. Објављивање књиге је покренуло мноштво коментара. Претходно је ова студија, делимично, у облику фељтона,

била представљена и на страницама часописа „22“. С поднасловом *Историја, религија и литература*, овај богато илустровани том на преко 500 страница доноси веома занимљиве и, до сада, недоступне јавности податке из кутова овдашњег стваралачког духа од првих записа до савременог доба.

Међу првим модерним ствараоцима о којима се поуздано зна да су стварали под утицајем опојних средстава били су песници Јон Барбу и Јон Винеа, те писац и експерименталиста Тристан Тзара, који је 1915. године отишао да студира у Цириху. У доба „циришке инсурекције“, анархијски експерименти које су изводили радикални уметници и узаврела атмосфера дадаистичких хепенинга су се добро поклапали са ефектима наркотика чија набавка није представљала никакву авантуру у великим европским градовима. “Ми афирмишемо виталност сваког трена, антифилософију спонтаних акробатија.” - писао је Тристан Тзара у једном свом манифесту 1919. године, који је усхићеној публици у циришком Кабарет Волтеру декламовао са сцене док га је у својим цртежима

овековечио графичар и песник Марчел Јанку.

О румунским авангардистима је овдашња књижевна и, уопште, уметничка јавност све више заинтересована јер су током 50 година комунизма њихова делатност и остварења третирани као црна мрља у историји аутохтоне књижевности, упркос чињеници да су током двадесетих-тридесетих година прошлог века и све до после рата скоро сви били убеђени левичари, када је у питању политичка оријентација. Књижевни часописи објављују фељтоне, штампају се њихове књиге и албуми са репродукцијама ликовних радова, цртежа и карикатура, снимају се телевизијске емисије документарног типа. Антрополог и естетичар Андреј Оиштеану осмелио се да испита управо оно што су остали прећутали или пак нису узели у обзир, а то је интеракција узимања дроге и процеса стваралаштва. Пратећи овај нимало неважан аспект, истраживач је наишао на занимљиве и, за многе, изненађујуће податке. Ако се за дадаисте и надреалисте у међуратном периоду у Цириху, Берлину, Паризу, знало да користе опијате - о томе су писали Рихард

Хујсенбек, Хуго Бал, а понајвише Жан Кокто - мање је било познато да су и домаћи писци били инспирисани халуциногенима, па чак и у периоду после рата и успостављања новог, комунистичког режима. Тристан Тзара је дошао у Румунију новембра 1946. године и одржао неколико конференција у Букурешту, Клужу и Моинешту. Његов текст „Надреализам и послератна епоха“ објавио је Саша Пана у часопису Оризонт фебруара 1947. године. То се догодило 13 година након што је Конгрес Писаца Савеза Совјетских Социјалистичких Република прогласио дадаистичку и надреалистичку уметност декадентном и порнографском.

Писац Саша Пана, иначе војни лекар психијатар, је о психоделичним печуркама писао још 1928. године у ревији *ипи*, а песник и математичар Јон Барбу је у својој поеми Рига Кристо и Лапона Енигел, из 1924, описао такође једну такву чудотворну печурку. Психотропне биљке (мак, матрагора, кактус пејотл и др.) заузимају значајно место у поетским текстовима из „магичног периода“ сликара Виктора Браунера. У „прокламацији“

коју је објавио 1944. има пуно оваквих описа. Посебан је случај писца Макса Блехера, рођеног 1909. у Јашу и преминулог 1938. у граду Роман. Не само што му је живот био тако кратак, већ је од своје 19. године па до смрти лежао на леђима, због туберкулозе кичме. Годинама је живео премештајући се из једног санаторијума у други, у како је са самоиронијом говорио, „амбулантном ковчегу“.

У својим радовима он је описао визије и сензације болесника који су често покушавали да скрате патњу узимајући разна опојна средства - од медицинског алкохола до морфијума. Његов је „Санаторијумски дневник“ објављен посмртно 1947. године. За писца Ђео Богзу, познатом и читаоцима у Србији, где су, 1981. године издавачи Градина и Јединство објавили књигу „Богза Ђео зашто уста не затвараш“, за коју је избор и превод са румунског урадио Адам Пуслојић, песничка инспирација је синоним са халуцинацијом; то признаје у поеми „Инвективи“, коју је написао 1933. године.

О хемијским инспирацијама писао је 1945. и

Герасим Лука, један од оснивача новог таласа румунског надреалистичког круга, а током седамдесетих година прошлог века песник Ђелу Наум, чија се дела, по садржају и лебдећој метафори, такође могу асоцирати са дрогом, рекао је, током једног приватног разговора о марихуани са Андрејом Оиштеануом, да: „Мени сада више нису потребни стимуланси овакве врсте. Ја сам себи подижем ниво адреналина“. Сличну реплику је 1944. године дао и Мирча Елијаде неким младим Шпанцима, учесницима научног семинара у Кордоби, када су га понудили вином да би поново био под гасом. „Истина је да се ја могу *гризирати* и са чашом обичне воде. Мој темпо и опијеност немају везе са алкохолом. Довољна ми је ноћ, поље, жена, било шта што има живота.“

Познато је да многи ствараоци, поготово ликовни уметници, раде и „под утицајем“ музике, која их инспирише и мотивише. Сликара Дан Костеа, рођен у Регину, који од 1996. године живи и ради у Паризу, доживео је у свом “*zappa*” периоду зависност према музици Френка Запе, на коју сам га као какав „дилер“

навукао и затим редовно њоме снабдевао, преснимавајући на аудиокасетама албуме овог музичара, без чије звучне подлоге готово да није могао више да ствара. Ослободио се зависности тек пошто ми је, на стаклу, у стилу православне иконе, насликао портрет овог музичког генија XX века, којег је болест изненада усмртила управо те, 1994. године. Парадоксално, слику је назвао „Trăiască Zappa”. Музичари, такође, инспирацију траже или је подстичу уз разна природна или хемијска опoјна средства и тако се та спирала стално вија и одвија...

www.dbsr.ro

МОТОРИ

Све је већи број оних који забаву или траћење слободног времена попуњавају возећи бицикл по неприступачном терену или пак опробавајући се у новом, хибридном, спорту чији је назив паркур (parkour) - нека врста free running напора - и укључује трчање, прескакање, клизање по балустрадама, све са циљем да се што пре стигне до претходно одређене тачке; други играју пејнтбол (paintball), трећи се баве градским алпинизмом... Када се све то помиње не може се заобићи ни клабинг (clubbing) - *црк'о диско, живео клубинг!* (некада се љубило и губио златни ланчић око врата „У тами диско клуба“, као у стиху истоимене песме Ју групе) - који обухвата и обновљену клубску културу: моду, музику, дрогу, секс, па чак и диско плес. Ипак, за оне који не могу живети без осећаја који ти даје повремено излив адреналина, дан може почети стихом *“Je n'ai besoin de personne”*, којим Серж Геинзбур (Serge Gainsbourg) отвара песму *Harley Davidson* и евоцира америчку легенду, чувени мотоцикл. Популарна култура је у целом свету устоличила

слику ових бунтовника на два точка којима, изгледа, није потребно ништа више осим широког пространства и слободе кретања. Не само путем култ-филмова попут фамозног *Easy Rider*, у режији такође легендарног глумца Дениса Хопера, него и посредством музичке сцене - подсетимо се само на Елвиса Прислија, када се у зениту популарности поносио што по Мемфису возика цуре на својим скупим моторима, или на Боба Дилена, који се крајем шездесетих година прошлог века поносио својим енглеским *Triumph* мотором (све док није доживео удес). Исти они номади, што паркирају, не „међу јавом и мед’ сном“, већ међу звездама и под ведрим небом, налазе се и овде, у нашу свакодневницу. Ако су некада, за време комунизма, љубитељи моторизованих двоточкаша возили готово искључиво источноевропске моторе и совјетске машине (сећам се да је током шездесетих и мој отац ноћу јурио зечеве прашњавим путевима Банатске равнице мотором типа К 125, источнонемачке производње), сада по цестама фијучу снажни јапански, немачки, италијански и амерички болиди. Говори се да свака пасија доста кошта, да се у

оно што човек воли много улаже, а чињеница је да су прави љубитељи мотора томе посветили скоро читаво њихово расположиво време и гомилу новца. Неки су били приморани да се одреде, да бирају: аутомобил или мотор. Ако у првом плану долази безбедност и удобност, избор је јасан, али ако јуриш ризик и адреналин никакав ретровизор неће имати времена да огледа оно што остављаш иза двоцевке... Метаморфоза адреналина може бити покренута и обухваћена брзином, ако су у питању суперспорт мотори, или освајањем најнеприступачнијих планинских путања, ако је реч о ендуроманији или о другим замарајућим путошћима, правим визуелним супрадозама за авантуристе који оседлавају натоварене турере. Ови наши су најчешће изабрали прву категорију, снажне моторе који за трен достижу брзину од преко 200 километара на час, углавном моделе *second hand*, које могу купити по приступачнијим ценама. Не сме се занемарити ни заштитни прибор, одећа и обућа, који такође доста коштају. Пошто су се уверили да су за њих домаћи путеви лоши и да ту не могу развијати неку брзину која ће им задовољити пожуду за

фиштећим бандерама, многи су прешли на ендуро моторе и прихватили се спорта који им отвара мање познате и теже приступачне али прелепе крајеве ове земље. Пошто је стаза већ закрчена, њоме су се упутили и бројни ендуроманијаци из западних земаља. Растући број оних који су слободно време решили да посвете моторима довео је и до организовања окупљања, фестивала, ревија, концерата и разних манифестација које се - током летњег и јесењег периода - одржавају широм Румуније. Упркос чињеници да је мотоциклизам узвишен спорт чији су стандарди, како технички тако и етички, високи (међу припадницима овог вида спорта и забаве примећује се завидно јединство, чак братство!), за жаљење је излив терибилитета оних из најновије генерације. Опијени брзином и без стрпљења да постепено испитују и доживе осећања која овај спорт нуди до тачке када ствара зависност, у неким случајевима буквално просипају мозак на асфалту.

За неупућене мотор ће увек бити симбол непромишљеног начина живота који продубљује понор прихватања значења свега што представља *слобода*.

ЛИМЕНЕ ТРУБЕ *

Психолози и социолози су приметили да је последњих година свет прожет нервозом, напетошћу и нестрпљењем, да стрес све чешће удара, да су нервне и срчане болести, па и рак, узели маха. Шта да се ради? Одговора нема, али и ако неко нешто покуша да сугерише, ритам живота то прегази и јурњава се наставља. Ништа необично, то је транзиција, покушај да се, место немира и комешања, достигне оно шта је стара Европа постигла културом организовања и дисциплином рада и живљења. Ако се узму две *B - S capitals*, како, уопштено, воле неки стручњаци и функционери са Запада да назову престонице Централне и Источне Европе које почињу на слово Б: Будимпешта, Београд, Букурешт... или на слово

С: Софија, Скопље, скраћеница која се може интерпретирати и као *bull-shit capitals*, онда нам је све јасније. Ако се узму, примера ради, Београд и Букурешт и упореде, рецимо, са Берлиниом и Бечом (да буде исто на слово Б), велика разлика видеће се почев од атмосфере на

улици. Док се у Б - С престоницама говори гласно, виче, понекад опсује, а тесне улице су пренатрпане паркираним и возилима у покрету која остављају мање простора све нервознијим пешацима, у Берлину и Бечу су људи смирени и дисциплиновани, једино туристи и „дошљаци“ помало замуће улични пејзаж. Можда је друштвена дисциплина та која уноси смиреност. Ми, од извесног времена, тренирамо емпатију, али смо и даље нетолерантни, па чак и ирационални. Зашто возачи толико трубе а да и не знају шта се догађа испред њих? Куда ће возило испред њега да се склони када и оно има друго возило испред? Психолози тврде да пренаглашена самоконтрола проузрокује психосоматске промене. Не препоручује се да не испољиш унутрашња стања. Није добро да се стално уздржаваш и живцима не даш одушка. Напротив. Препоручљиво је да се унутрашњег притиска ослободиш, да се растеретиш, а најбоље је да то буде вокалним путем. У Великој Британији постоји и делује Удружење за контролу беса - *British Association Of Anger Management*, код нас постоји дерби беснило,

када навијачи два ривална тима дају одушке свим фрустрацијама и накупљеном бесу током периода између два дербија. Добро - рећи ћете - то и није неки пример, имали су и Енглези своје хулигане, чувене у читавом свету, да не помињем рокере и панкере... (истина, то је неко прошло време, али што је некад било може лако да се повампири и поново угризе). Са друге стране, имају и такве ставове које могу изразити на типично британски начин, на пример *I agree to disagree* – слажем се да се не слажемо! „Модел ВВС је исувише захтеван за нас и не можемо се равнати према њему“ - закључили су у Букурешту новинари-учесници дебате „Човек иза рејтинга“, у организацији Савета за аудио-визуелне медије у оквиру PHARE пројекта који је администрирао Internews Europe, а на којој се нашао и један уредник ВВС World Service. Стварно, ВВС модел је сувише удаљен од прилика у нашем новинарству. Док су код нас нескривено навијачке емисије стално на дневном реду, телевизија енглеског јавног сервиса строго се придржава закона уређивачке равнотеже (супротне странке морају бити подједнако

заступљене). У нашим се журналима пролива крв, виде се лешеве или њихови делови, катастрофе се приказују изблиза. ВВС више не снима место несреће, тек можда, понеки удаљени кадар. На тај се начин свесно избегава та димензија трагедије која разорно делује на гледалиште. Код нас се и не доводи у питање приказивање неких атентата или катастрофа што погађају људство, већ су гледаоци „напајани“ крвљу проливеом због убиства из страсти, туча у крчмама или приликом саобраћајних несрећа. Упитао сам главног уредника неког тиражног дневног листа шта чини да би одржао и повећао тираж. Одговорио је да тираж расте са опадањем новинарског квалитета и садржајности текста. Исто се догађа на телевизијским каналима. Занимљиво је било објашњење које је дао директор Информативног департмана ТВ канала Антена 1 и Антена 3: „Френетичност коју је изазвало представљање случаја самоубиства 18-годишњег ученика због жигосања љубавне везе са удатом наставницом допринела је да станица ОТВ преузме позицију лидера гледаности

(постигла је највиши рејтинг) захваљујући управо приказивању овог случаја. Конкуренција не признаје правила, она их гази, тим више што власници медија код нас не прате профит већ максимализацију профита, а то нама одређује деловање. Пратили смо шта се збива на OTV-у, видели да нема реаговања од стране Савета за аудиовизуелне медије и закључили да овакав приступ и овакве теме примају зелено светло. У Румунији има, отприлике, седам самоубистава дневно - толико је било и пре ове кампање. Самоубиства су сада присутнија у дневницима јер се добро продају.” Цинични је то, али и поштен, закључак оних који нам свако вече припремају и у домове уносе информативне емисије. Један од најбољих начина за одбрану од стреса и нервозе, не рачунајући секс, који, узгред речено, може да буде у знаку напетости, сигурно је музика, било она коју стварају и изводе људи, било музика и филм природе. А пошто живимо у урбаним срединама у томе би се могло уживати на великим градским трговима или у парковима. Тако је, вероватно, мислио 1982. године и Жак Ланг,

тадашњи министар културе Француске, када је покренуо пројект назван La Fete de la Musique – Празник Музике, који се, истовремено, између 21. и 23. јуна одржава у свим франкофоним земљама, од неколико година и у Румунији. У Букурешту и регионалним културним центрима - градовима Јашу, Клужу, Темишвару и Крајови - одржавају се концерти домаћих уметника и гостију из Француске. На једном оваквом концерту, први који је Француски културни центар организовао у Темишвару, у Парку ружа, 2000. године, наступио је - као изузетак, али са великим успехом - београдски састав Бајага и Инструктори. Од тада су музичари из Србије често пута позивани овамо, на радост публике која се са носталгијом присећа времена када су и у ове крајеве највећи хитови допирали из некадашње Југославије. На оваквим приредбама, упркос чињеници да се на истом месту окупи велики број људи, нема нервозе, напетости и стреса. И нико не труби. Додуше, чују се, понекад,... *лимене трубе*.

* наслов песме састава Бајага и инструктори

ЖИВОТНА ПРИЧА

Ова је прича, по много чему, слична филмском сценарију.

Разлика је у томе што је, у овом случају, у питању жива истина.

Још увек дете, после 14 година проживљених у сиромашној и бројној породици и безброј тешкоћа и проблема, решио је да побегне. Са североистока, из Молдавије, упутио се у Банат јер је чуо да се ту боље живи па се надао да ће се некако снаћи. Није успео школу да заврши, заљубио се, оженио, основао породицу, почео да ради. Родила се деца. Четворо. Да би имао чиме да их нахрани почео је чувати овце и сеоску марву, да ради као зидар, било шта... Није имао кућу али пошто је свима доказао да је поштен, доброћудан и има одличан глас - божанствено је певао румунски блуз, баладе познате као *doine* - људи су му изашли у сусрет, помагали, а један старији брачни пар без потомства прихватио га је са породицом, договоривши се да се он и његова супруга брину о

њима па ће им заузврат оставити кућу. Ишао је недељом и за време празника у цркву. Месни парох у селу Гилад приметио је како младић лепо пева па га је позвао да буде појац. О његовом таленту се прочуло до Темишвара. Прозвали су га “Павароти из Баната”. Екипа регионалне телевизије снимила је репортажу о њему. Од тада - било је то 2004. године - почео је да пева и оперске арије те су га добронамерници препоручили директору темишварске опере, некадашњем солисти престижне бечке опере. Овај га је позвао на аудицију, слушао како пева и потом одбио с образложењем да није школован, нема неопходно музичко образовање. Примио је позив 2005. да у Букурешту учествује у најгледанијем телевизијском шоу програму *Surprize, Surprize*. Када га је чула како пева, директорка дискографске куће понудила му је снимање албума. Младић, међутим, није имао довољно пара да плати хотелски смештај и остане неколико дана у Букурешту да би обавио понуђена бесплатна снимања у професионалном студију. Вратио се у банатско село где су га мештани тако добро прихватили. Деца су

почела да расту, а пара за храну, одећу, забавиште и школу није било довољно, тако да је, попут других сиромашних Румуна решио да пође у свет трбухом за крухом. Запослио се као неквалификовани радник, зидар, у Шпанији, а понекад, подстрекнут друштвом, запевао је како то само он зна. Певао је тако да му се и тамо глас прочуо и стигао до реализатора чувеног конкурса шпанске телевизије *Hijos de Babel*. Позвали су га и успешно је прошао све етапе, стигао до великог финала такмичења. И ту победио! Велика награда била је склапање уговора са дискографским гигантом Sony BMG, који му је обезбедио снимање, промоцију и дистрибуцију деби албума. Штампана је, не само у Шпанији, већ и у другим европским земљама, најављивала могућност рађања „новог Андреа Бочелија“ или, ко зна, можда чак и „новог Паваротија“. У свету још увек непознато, његово је име Костел Бусујок. Занимљиво је да се у Румунији, услед великог успеха „Паваротија из Баната“, кога су медији почели представљати као „Паваротија из Карпата“, створила права хистерија, телевизије, а има на

десетине јавних и приватних канала, писана штампа, радио станице... Сви су говорили о Костелу. Специјалне новинарске екипе пошле су у Шпанију да га тамо прате и снимају. Његова породица из Молдавије, која га је одбацила, сада прича какав је он добар дечак, познати новинари, психолози, критичари уметности, музичари, сви говоре о његовом таленту. Неки су се поводом овог случаја присетили да је Николае Балческу умро у Италији, у изгнанству, Јон Лука Карацале завршио у Берлину, Константин Бранкуш у Паризу, а Еминеску у лудници, те да Румунија не зна да препозна и на прави начин цени и промовише сопствене вредности. А Костел Бусујок пева, као нико до њега, најлепше оперске арије: *Nesum Dorma*, *La Donna e mobile*, *La Traviata*, *Ave Maria*, *Con Te Partiro*, *O Sole Mio*... У први мах одлучио је да се не врати ускоро у Румунију. Први талас ентузијазма је прошао, музички албум младог нешколованог солисте није уплашио тржиште, *Hijos de Babel* је отпочео ново коло, пажња публике се усмерила ка другим талентима, другим личностима. Опста-

нак у Шпанији био је под знаком питања. Пошто је окусио славу и његов је таленат био признат у свету, Костел Бусујок се није могао вратити неквалифокованом раду, зидарству, а требало је издржавати породицу, збринути децу. Румунија га је дочекала са добром вољом, организовани су му ванредни концерти, турнеје по филхармонијама у земљи, објављен му је нови албум, са избором Божићних песама, и једно је време његова каријера пружала слику успешног обдареног младића којем је судбина, путем забавних програма телевизије, помогла да изађе из анонимности. У међувремену је талентовани наивац похађао часове кантоа, усавршио технику певања, савладао манире лепог понашања у уметничким круговима, радио на себи... Али је време немилосрдно, интерес медија је спласнуо, публика је изгубила онај почетни ентузијазам према ономе који се ниоткуда виноу у језгро светског шоу бизниса. Његов се глас мање слуша, до недавно учестали концерти и турнеје сведени су на неколико наступа годишње, углавном, у периоду божићних празника. Без обзира на ову слику, сличну

кругу који се затвара или точку који се okreће, Костел Бусујок је у животу успео; постигао је више него већина оних који долазе из друштвеног слоја из којег је он потекао. Некада је певао божанствено без икаквог стручног упутства, без знања, а сада *зна* да пева. О неком превеликом успеху се више не може говорити али човек ради што најбоље зна: доноси радост и блаженство онима који га слушају и то је довољна мотивација да опстане. Ићи ће и даље тим путем?

СЛИКА

Чудна, обавијена тајнама прожимања живота и смрти, помало гротескна слика, уље на платну, прилично старијег, бар за мене недокучивог датума израде, испуцане површине, портрет нејасног лика, полулобања са које нестаје живо ткиво али са оштрим погледом ока из другог, већег ока, коју сам приметио, усамљену, у углу пространог салона на првом спрату хотела Славија где се те недеље одржавао Сајам антиквитета. Привукла ме као магнет. Изгледала је другачије од осталих слика на продају тог дана. Деловала је некако тужно, као богаљ који не жели да привуче пажњу али управо то чини својим помало језивим, недовршеним лицем. Распитао сам се код продавца, средовечног мушкарца, шмекерског, помало геј става и изгледа, о пореклу и друго чему у вези са овим портретом малих димензија 20/15 cm, али није знао рећи ништа више но да је ова његова *роба* проистекла ликвидацијом стана или куће и, да би ме убедио да нуди квалитет, показао ми како је платно „мајсторски” прикуцано на нову

дрвену подлогу... Атракција коју сам на први поглед осетио и цена биле су такве да нисам могао оклевати; очигледно да човек није знао шта продаје, а ја шта купујем. То не знам ни сада. Али покушао сам да сазнам. Несвакидашње су биле прилике у којима се Београд тог сунчаног октобарског дана врпољио. Организована је - после вишегодишњих покушаја и натезања - контроверзна, наручена геј парада кроз центар метрополе. То је проузроковало не само негодовање већ и конкретне протестне акције урбаних герила које су сачињавали углавном хулигани и припадници разних навијачких факција. Деловало је све као каква генерална проба за покретање грађанског рата: каменице, запаљени контејнери, срча разбијених прозора излога, отети тролејбуси који су послужили као оклопна кола за разбијање кордона полицијских снага са штитовима и палицама, са једне стране, а са друге, специјална возила за урбане сукобе, сузавац, вучјаци, полиција на коњима, хеликоптери... Читава ова апокалипса таман око Славије. Некако смо се извукли удахнувши мало зачина који се бесплатно нудио свима који су се

тамо нашли. Сузавац нам је само подигао ниво адреналина и омогућио да са лакоћом, околном трасом, пропешачимо до другог краја градског центра, у близини Калемегдана, где смо се склонили у једном ресторану док се фурија стишала и прошла. Када смо, после два сата, поново изашли, као да ништа није било. Улице чисте, ни трага каменица, одрубљених делова тротоара, срце, смрвљених штитова и полупаних гас-маски. Чудније је деловало само то што је Београд у том часу био необично тих и пуст.

Погледао сам слику коју сам све време брижљиво носио, умотану у папир и пластичну кесу. Деловала ми је и при светлу залазећег сунца исто тако тајанствена и чудна као на први поглед.

Наредних дана претраживао сам преко Интернета покушавајући да сазнам ко је аутор слике на чијој је полеђини исписано, великим словима, латиницом, само име: ARSIC. После неколико покушаја зауставио сам се на позицији са именом Светомир Арсић Басара, отворио сајт и видео да се ради о вајару. Рођен 1928.

године, живот и рад повезани су му за Косово. Са објављених фотографија видео сам његове скулптуре: импресивне, снажне, усмеравајуће, ни у ком случају не можеш остати равнодушан док их гледаш, па и након тога. На сајту је била електронска адреса тако да сам упутио поруку у нади да је можда у сродству или бар зна нешто о сликару Арсићу. Рачунајући да уметник којем се јављам има преко 82 године и да му је сајт највероватније опремио неко млађи, нисам очекивао изненађење. Одговор је, међутим, стигао доста брзо, за неколико дана. Није знао ништа о слици и претпостављеном сликару. Променили смо утиске - ја о његовим радовима које сам видео на илустрацијама, он о жељи да боље упозна живот и културу Срба у Румунији - и некако смо се зближили, нашли на истој таласној дужини. Светомир Арсић Басара рођен је исте године кад и мој отац (обојица су на почетку били калфе), а истог месеца кад и ја. Са 16 година је већ ступио у Другу косметску бригаду из које је након годину дана, као непунолетан, био демобилисан. Први самостални вајарски рад била му је глава “Девојчице”.

(Признајем да сам и ја то покушао; као дете, *урадио* сам две главе, “Девојку” и “Хипика” и ту се зауставио. Чувам их још негде у подруму.) По завршетку студија на Академији примењених уметности у Београду, Светомир Арсић Басара је основао ликовну колонију у Дечанима и Клуб ликовних уметника Косова и Метохије, организовао изложбе, писао ликовне критике. Његови радови, скулптуре - у највећој мери израђене у дрвету и металу - не могу никога оставити равнодушним; уносе, у истој мери, хладан вихор ратова, осољени запах крви што кључа из рана покошених бораца, као и врућ прах и пепео изнад избегличких колона оних, који више нису имали шта да изгубе сем сопственог живота и вере у Бога који их је, уз епископа Арсенија III Чарнојевића, упутио ка земљи по којој ми корачамо данас, на којој градимо, волимо, плачемо, певамо, опстајемо. Басара је за невреме и незаборав оваплотио Хајдук Вељка, за још дуже памћење извајао оклопник Цара Лазара, народу свом подарио сопствену визују Стварања Србије, а међу радовима има и наслова као што су “Мач у

Христовој руци” и “(Не)милосрдни анђео”. Све сам то сазнао, пошто сам старог, добродржећег и поносног човека (иначе, од 1994, редовног члана Српске академије наука и уметности) лично упознао на београдском Сајму књиге тог октобра 2010. године. Дошао је да се видимо и поразговарамо на штанду Министарства дијаспоре на дан када је представљено издаваштво Срба у Румунији и књиге које је те године српској јавности доставио Савез Срба у Румунији. Поклонио сам му неколико књига и часописа, а он мени један свој каталог. Са поветом.

Помешане боје и форме живота и смрти, уље на платну, задивљујуће, оштре, трајне скулптуре, Косово, сеобе, одблесци чистилица кроз која су нам пролазили преци, кроз која и ми корачамо, остало је све негде у неизговореним трзајима душе. Надградило се ново искуство, познанство, спознаја.

Нисам убеђен, али желео бих бар мало веровати, да сада знам нешто више о тајанственој слици коју сам пуким случајем видео, заволео и купио у Београду тог сузавцем задимљеног сунчаног јесењег дана.

„to be a rock and not to roll” *

СТАНАРИ

Падају ми на памет:

чудан филм – *Le Locataire/ Станар* (1976) – Романа Поланског, инспирисан романом Ролана Топора, о младом париском станару, који се - решен да рашчисти са животом - баца са спрата и, после сваког новог неуспелог покушаја, прекрјан и крвав, допузава горе, по степеништу до своје собице, да би поновио страховит чин, док би остали станари негодовали јер им смета... бука?!;

Lodger/ Станар (1979), лонг плеј Дејвида Боувија, са којим је закључио своју берлинску трилогију (обухвата албуме *Low* и *Heroes*) коју је срочио заједно са Брајаном Иноом хранећи се некуваним јајима и кокаином;

Locus periucundus и кригле са пивом на терасама “Cina” или “Bănăţeana” испред Монорана, песника

са дугом косом и још дужим погледом;

концерти као какви ритуали иницијације у дворани Клуба КФР са супергрупом *Clasic XX*, првим овдашњим саставом са двојицом бубњара;

летње игранке у Клубу Т и група *Phoenix*, после одласка првог певача Монија, 1971, изводећи „*Into The Fire*” (с албума “*Deep Purple In Rock*”) по три пута за редом док се не би смучило новом солисти (Мирчеа Баничиу је до тада певао искључиво акустичаку музику са Еуђеном Елиуом и Адином Димитриу), а затим, као „велика тајна“ - ненајављени концерт са предпремијером спектакла “*Sei se ne-ai dat nime*” („*Они који су нам имена дали*“) у Мађарском театру, где је Шварц - задужен за озвучење - заспао над миксетом, те га је Нику Ковач пробудио чизмом по глави, “*Црни петлови...*” и шоу у Олимпији, у архајичким костимима и са *козама*, инструментом који је израдио и у звук групе уградио ликовни уметник Валериу Сепи;

књижевни кружок у сутерену градског Дома културе

где си ножем могао да сецкаш дувански дим док се свирала огромна пастирска труба а у душама присутних капали стихови поеме Штефана Аугустина Дојнаша *Mistrețul cu colți de argint*, које је сваком честицом душе говорио темишварски песник и боем Дамјан Уреке;

опчињеност радио таласима, путем којих смо упијали нова сазвучја, слушали: *By Request* – каква музика! *Метроном* – какви коментари! Корнел Киријак - какав (ре)форматор!, *Вече уз радио*, *Минимакс* на фреквенцијама Радио Београда - какве школе!;

Цез клуб у дворани Лира, где су се једном недељно нежно просипале црно-беле дирке клавира под додиром крупних прстију Паула Вајнера, уз подршку бубњева Пубе Хромадке, бас гитаре Беле Камоче, саксофона и флауте Ливиуа Бутоја;

концерти састава *Pro Musica* у Дому омладине (при чијој смо изградњи и ми запели као „добровољци“) и Нае Тарноци - певајући *The Letter* са таквим заносом да си могао помислити како слушаш Џоа

Кокера - поносан на ципеле са платформама од 15 центиметара, посуђене од Гојка, који тек што их је био добио од оца, из Америке;

оригинални *винили* са шареним омотима: *Jeff Beck, Cactus, Egg, Chicago, Tangerine Dream* од Валдемара, Мирона, Пресана, Сендија;

постери са херојима чија су имена: *Ian Anderson, Jimi Hendrix, Mark Farner, John Lennon, Mick Jagger*, од браће Луксембургер, књиге на енглеском (*On The Road, Dharma Bums* битника Џека Кероуака) и часопис *Playboy* (интервјуи са Марлоном Брандом, Френком Запом, Џеријем Гарсијом) од Жарка;

“*берза плоча* “ која је привукла дискофиле из Букурешта, Арада, Орадеје, али и милицију;

грчка веза Дејана Добрина за уношење професионалних и Хај-Фај уређаја: појачала Marantz, Akai, грамофони Dual, Tehnics, JVC, Yamaha;

(по)подневне *аудиције* озвучене „до даске“ у кварту

Ронац, код пријатеља Нелуа Замфира, који је примио пошиљку са лонг плеј плочама из САД (од девојке коју смо претходно упознали поводом првог темишварског хорског концерта у оквиру америчког културног програма за Источну Европу „Амбасадори пријатељства“, у Музичкој Гимназији), све сама тешка артиљерија: *Ted Nugent, Rory Gallagher, Genesis, Jim Croce, Cat Stevens...*;

blues session свирке током кишних дана са браћом Ерлендом и Дитрихом, уз подршку раштиманог клавира који је покушао да свира Тудор Вода, у великој кући породице Краузер, у кварту Фрајдорф (тадашње власти су је затим срушиле да би подигле стамбене зграде чији су апартмани били као „кутије за шибице“);

цез концерти у Дому Студената и свирке у Клубу „Електромотор“ са групом *Autostop*, која је од почетног трија достигла формулу са петоро-шесторо људи на сцени, Стева Лазић, певајући из петних жила хит *Мотори* југословенског састава *Дивље Јагоде*, или *Правила...* неприкосновеног Боре и његове *Рибље чорбе...* Ото Шредер, Гери

Шибингер... и Тави Јепан, сада лидер неких старон-
нових *Станара!*, пошто је свој нови бенд тако
назвао;

ноћна лутања у потрази за местима где се одржавају
приватне чајанке, по сутеренима стамбених зграда
или кућа, по становима или собицама студената-
подстанара;

хипици, током два-три месеца на приморју, у
Костинешту или у селу 2. Мај, где нам је увече, у
једној авлији, Нику Владимир певао о раднику којем
је машина ишчупала руку и доживотно га
унесрећила;

степеништа што силазе ка Бегеју, тераса Флора где
смо се окупљали „у 5“, тако што је први долазио
око 6, а затим би, из пола у пола сата, стизали и
остали, када је у радњама синнула руска вотка а на
бициклу дојурио Краставац, придржавајући се
једном руком за корман, док би у другој носио нешто
умотано у новину „Црвени барјак“/ „Drapelul roșu”
(- Шта имаш тамо? - Фарбе! Хватај.) - била је то
вотка и тако смо сазнали да му је рођендан (свирао

је у саставу *Pro Musica*, сада је глумац Народног позоришта);

Ади Дину, са гитаром и тениским рекетом, како стално тражи слушаоце или партнера за игру, а једне је вечери захладнело и затражио ми нову оригиналну *Levi's* јакну коју је послао Гојко, у међувремену пристигао у Америку, одакле нам је спаковао и прва четири албума *AC/DC*, троструки сет *Joe's Garage* Френка Запе, *Double Fantasy* и књигу о убиству *Дона Ленона*;

панкери у кварту Плопи, безумни пого плес на музици *Sex Pistols*, *The Clash* и *The Stranglers*, домаће вино, кисели купус, повраћање...;

Клуб *PM 6*, поново заживели у Дому Омладине, на чијој су сцени свирали *Metamorf* предвођен Адијем Попескуом и Тибијем Гајдом, *Florian din Transilvania, Roata...*, па *Madness* („*they call it madness, I call it gladness*”), аудио касета са песмама електропанкера *DAF* (*Deutsch Americanische Freundschaft*), коју сам у улози DJ-а добио од двојице плавокосих близанаца, овдашњих Немаца, са

песмом *Tanz der Musollini* и будне уши безбедности, *Verschwende deine Jugend, Alle Gegen Alle...*;

организовање *Tim Rock Festivala*, Флоријан Пителиш - у мом стану - одушевљен плочама и томом „The Rolling Stones – The First Twenty Years”, затражио ми је га за фотокопирање и није више никад стигао да га врати;

Букурешт, године факса у улици Питар Мош, али понајвише у „троуглу Бермуда“ (ресторани *Cina, Lido, Butoiul cu bere*), ново друштво, слушање музике састава

Joy Division код Нелуа Станескуа, концерти у позоришту “Constantin Tănase” које је организовао и представљао Стелијан Танасе, у посети код Мирче Флоријана са Даном Чимпоеруом, тада гитаристом групе *Florian din Transilvania*, вреле ноћи са *Midnight Summer Dream* на касетофону који је гужвао траку када нам је било најмилије, дружење са писцима Ником Матеескуом и Мирчеом Неделчуом, који је прерано уснио вечни сан;

млади из читаве Румуније који су се још окупљали

лети на плажи и у шумици поред железничке станице у Костинешту, одакле их је прогањала милиција;

Gitanes, Gauloises, а затим убиствене кубанске цигарете *Popular, Ligeiros*, рум *Havana Club* или, једноставно, *Carpați, Mărășești, Naționale* и вино које смо назвали „*corăbioara*” по илустрацији са боце;

музика *prog, jazz rock*, електронска, али и *Talking Heads* и *Дисциплина кичме*;

„*револуција*” - одјекује глас Валија Стеријана!;

станари су се преселили на Запад а они који су остали још (се) држе: *Cargo* постаје снажан рок бенд, *Pro Musica*, после песме *Timișoara* улази у уџбеник за историју, Илије Степан тражи *Смисао живота, Негде у Европи* и проналази *Светлост* (трилогија: *Sensul Vieții, Undeva în Europa* и *Lumina*);

године пролазе, *станари* се повремено окупљају али не срљају у празно, као некада лик романа којег

је осмислио Топор и на платно пренео Полански;

са или без речи промичу искуства паралелних доживљаја из последњих 30-40 година, илузије, илуминације, помирење са судбином, са животом, са станом и становањем.

Тргнуо се Шварц:

“Ало Румунија, ало.

Алооо!

Где сте?

Ало Румунија!?” ...**

Окаменили смо се, све се ређе и спорије котрљамо.

* - последњи стих песме састава Led Zeppelin: *Stairway To Heaven/ Степениште ка небу*: „бити камен а не котрљати се“

** - са краја видео спота песме *На салашу/ La stâpă*, састава Станари/ Locatarii

ДЕБРИ

Не желим да, својим питањима, недоумицама, уверама и разуверама, тугама и радовањима, вером и невером, молитвама, сметам оном *ко од горе види све*, па сам, ето, изабрао да сметам вама радећи у систему јавног информисања, за сваког и за никог, мало на телевизији, мало на радију и нешто мање у писаној штампи. Ту сам а нисам, долазим а одлазим, узимам а остављам.

Накупи се тако, сваких десетак година, гомила папира, свезака, нотеса, сваштара, часописа, новина, књига, аудио и видео касета, а у новије време и дигиталних дискова; Све је то, једном речју, *дебри*, сувисли предмети који не хране садашњост ни будућност али затрпавају прошлост. Пошто нисам неки љубитељ старина, ни туђих ни својих, неко сам време све то складиштио у сеоској кући родитеља. Сада када њих више нема, а кућа је туђа, сва та материјална прошлост опредмечена је и пресељена у кутове душе.

Некако се све то своди на констатацију да “информација није знање, знање није мудрост, мудрост није срећа, најбоља је музика”*.

Музика живота.

Текла вода текелија**.

ДБСР

www.dbsr.ro

* Френк Запа

** Вукова лира

Лични радио трип:

- 1968 - 1971: сарадник емисије за децу на српском језику, Радио Темишвар; уредници Драгомир Мирјанић, Вишеслава Ћирић.
- 1972 - 1976: сарадник емисије за младе на српском језику, Радио Темишвар; уредник Вишеслава Ћирић.
22. децембар 1989 - 31. јануар 1990: добровољни уредник српске емисије, Радио Темишвар; одговорни уредник Миомир Тодоров.
1. фебруар 1990 - 31. јануар 2001: уредник програма на српском језику, Радио Темишвар; одговорни уредник Миомир Тодоров.
- 2003: - сарадник, уредник емисије на српском језику „Музички пакет аранжман“, уредник програма „Exclusiv FM“ на румунском језику, Радио Темишвар.
- 2007: - сарадник, Радио Београд, Други програм, редакција за културу, емисија „Окрени нулу“.

Садржај

ЕКО БЛУЗ	7
ДУХ РАДИЈА.....	9
ОДАВДЕ СЕ ПРОСТИРЕ НИГДИНА	17
КОЕН.....	26
ИМА ЛИ ЈОШ НЕКОГА ТАМО?	34
ЦРЊАНСКИ И ОКОЛО ЊЕГА	39
ОВАЈ ПУТ.....	42
СВИРКА НА ПЛАНИНИ	46
АМБАСАДОРИ.....	51
ТОП ЛИСТА	55
НОВЕ ТЕХНОЛОГИЈЕ	58
ЦРВИЋИ, КУРАН И МАСОВНЕ КОМУНИКАЦИЈЕ МАЊИНСКИХ ЗАЈЕДНИЦА	65
ЧИШЋЕЊЕ	70
ЛУДАК СА ДРУГЕ СТРАНЕ ВОДЕ.....	75
НАПОЉЕ!	79
ВИНИЛ, ТАМБУРИЦЕ И ЛАБУДОВО ЈЕЗЕРО	84
DREAM TEAM.....	88
МАНЕЛЕ	90
ЛЕТЊЕ ТЕЛО	96

НАША СВАКОДНЕВНИЦА И МАЈКЛ	
ЦЕКСОН	100
ЖУТЕ ДУЊЕ	105
АВАНГАРДА И ДРОГЕ	111
МОТОРИ	118
ЛИМЕНЕ ТРУБЕ	122
ЖИВОТНА ПРИЧА	128
СЛИКА	134
СТАНАРИ	140
ДЕБРИ	150
ЛИЧНИ РАДИО ТРИП	152